Qalbay Seytmuratov

Seyfulg'abid Majidovning ma`rifiy-pedagogik qarashlari uzluksiz ta`lim tizimida

«Fan»

U’zbekiston Respublikasi Oliy va u’rta-maxsus ta`lim vazirligi
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Qalbay Seytmuratov

Seyfulg’abid Majidovning ma`rifiy-pedagogik qarashlari uzluksiz ta`lim tizimida

(Uslubiy qullanma)

Toshkent
U’zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi
«Fan» nashriyoti
2006

Mazkur uquv qullanmada qoraqalpoq alqning buyuk ma`rifatparvar shoiri S.Majidovning ma`rifiy-jadidchilik faoliyati va ta`lim-tarbiyaviy qarashlaridan uzluksiz ta`lim tizimida foydalanish buyicha ma`ruza matni va uni ta`lim-tarbiya jarayonida qullash yuzasidan uslubiy kursatmalar berilgan. Shuningdek, maktabda qoraqalpoq adabiyoti fanida shoirning adabiy hayoti va ma`rifatparvarlik faoliyati mavzusidagi dars jarayonining namunaviy rejasi, shoir ijodi buyicha uquv yurtlarida utkazilgan kecha bayoni va jadvallar berilgan.

Uslubiy qullanma oliy uquv yurtlari, shuningdek urta maxsus ta`lim muassasalari va maktab uqituvchilari uchun muljallangan.

Mas`ul muharrir:

pedagogika fanlari doktori, prof.U.Aleuov

Tahrizchilar:

filologiya fanlari doktori, prof. M.Qudaybergenov,
pedagogika fanlari nomzodi, dots. A.Tilegenov

ISBN 5-648-03475-X

© U'**zbekiston Respublikasi FA**
«Fan» nashriyoti, 2006 yil.

Kirish

Mustaqillikning asl mohiyatini teran tushunib, uning qadriga etishda xalqning istiqlol uchun intilish tarixi, ushbu maqsadga erishish yulida yoshlarni tarbiyalash sohasidagi tajriba va g'oyalarni urganish nihoyatda zarurdir. Chunki tariximizga xos bulgan ta`lim-tarbiya mazmunini yaxshi tushinib etganimizdagina bugungi ta`lim-tarbiya muammolarini tulaqonli hal etish mumkin.

XIX asr oxiri-XX asr boshlarida butun Turkistondagi kabi qoraqalpoq ulkasida ham ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar jadidchilik harakati ta`sirida rivojlana boshlagani ma`lum. Jamiyatdagi uzgarishlar: milliy uyg'onish, mustaqillik maqsadidagi kurash xalqning istiqlolga intilishi uchun zarur bulgan g'oyaviy yunalishni belgilab berdi. Natijada Turkiston ulkasi xalqlari, shu jumladan, qoraqalpoq xalqi hayotida ham milliy uyg'onish, ma`rifiy-jadidchilik harakatlari vujudga keldi.

Bunday ijtimoiy-siyosiy hodisalar uz-uzidan paydo bulgan emas. Xalq ma`naviy saviyasi, siyosiy ongining usishida ulug' shoir va mutafakkirlar, davlat arboblari, olimlar va keng ziyolilar ommasining xizmatlari ham katta ahamiyatga ega buldi.

Shunday shaxslarning biri qoraqalpoq xalqining taniqli ma`rifatparvar pedagogi, shoir, yozuvchisi va dramaturgi Seyfulg'abid Majidov (1867-1938) dir.

XIX asr oxiri XX asr boshlarida milliy uyg'onish g'oyalarini kutarib chiqqan, vatan mustaqilligi uchun fidoiylik kursatgan ma`rifatparvar-jadidchilar: Behbudiy, Munavvar qori, Avloniy, Fitrat, Sufizoda, Siddiqiy-Ajziy va Chulponlar uzbek xalqi uchun qanday buyuk xizmatlar qilgan bulsa, Seyfulg'abid Majidov ham qoraqalpoq xalqi uchun shu darajada fidoiylik kursatgan ma`rifatparvarlar sirasiga kiradi.

Turkistonda XIX asr oxiri-XX asr boshlarida vujudga kela boshlagan ma`rifatparvarlik-jadidchilik harakati millatning uyg'onishida katta ahamiyatga ega buldi. Bu harakatni yuqori baholagan U'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov shunday degan edi: «U'zbek olimlarining kuch-g'ayrati bilan... XIX asr oxiri XX asr boshlari tarixi yangidan kashf etildi... hozir esa asosiy vazifa tarixiy tahlilni ilmiy jihatdan xolisona va halol amalga oshirishdan iboratdir»[1].

Milliy uyg'onish davri ijtimoiy-siyosiy harakatida «sahna orqasida turgan» jadid maktablari murabbiylari, ziyoli, shoir-ma`rifatparvarlarning qushgan ulushlari ayniqsa katta buldi. Chunki, milliy uyg'onish davridagi xalqning ma`naviy qadriyatlari bugungi kunda yoshlarni milliy istiqlol g'oyasi ruhida tarbiyalash, xalqning tarixiy xotirasini tiklashda muhim ahamiyat kasb etadi. Haqiqatdan ham milliy uyg'onish davrida jadid maktablari dunyoviy bilimlar asosida uquvchilarning savodxonligini ta`minlash bilan bir qatorda, yoshlarning ijtimoiy-siyosiy dunyoqarashi, bilimlari va tushuncha-larini

[1] Karimov I.A. U'zbekiston buyuk kelajak sari.-Toshkent.: U'zbekiston, 1998.-527 bet.

rivojlantirishni ham nazarda tutar edi. Bu uz navbatida chor Rossiyasining mustamlakachilik siyosati ildiziga bolta urardi[2].

Mustamlakachilikda yashashni millatni holdan toydiruvchi holat deb bilgan S.Majidov xalqning boshqalar jilovida bulishi uzini-uzi boshqarmasligi, nodonlik, g’oyasizlikning oqibati deb hisoblar edi. Shuning uchun u maktab, maorif ishini yoshlarni mustaqillikka erishishga undovchi vosita deb tushundi. U’sha davr siyosiy sharoitini yaxshi anglab etgan S.Majidov milliy uyg’onishni jonlantirib, xalqni g’aflat uyqusidan uyg’otish uchun birinchi navbatda ta`lim berish, ma`rifat ishlarini yangidan tashkil qilish zarurligini taklif qilgan edi («Inayat bulisga» she`riy xati).

Chunki, jadid maktablarining ochilishi xalqning ongida uzgarishlar sodir bulishi, fikr uyg’onishini ta`minlovchi omillardan biri ekanligini S.Majidov yaxshi tushungan edi. Uning ma`rifiy-jadidchilik va ta`lim-tarbiyaviy qarashlari, ayniqsa, milliy uyg’onish davrida yoshlarni mustaqillik ruhida tarbiyalash haqidagi fikrlari bugungi kunda ham muhim ahamiyatga ega. Jadidchilik harakati va jadid mutafakkirlari faoliyatini yuqori baholagan U’zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov: «...milliy uyg’onish g’oyasini ruyobga chiqaradigan yangi avlodni voyaga etkazish davlatimizning eng muhim vazifalaridan biri bulib qoladi»[3], degan edi. Milliy uyg’onish davrini urganishga undovchi bu fikr jadidchilik harakati va uning namoyandalarining ijtimoiy-siyosiy va ma`naviy-madaniy qarashlari haqida tadqiqotlar olib borishning g’oyada dolzarb ekanligini kursatadi.

XIX asr oxiri XX asr boshlarida U’zbekistonda vujudga kelgan jadidchilik harakati tarixi, uning namoyandalari yaratgan adabiy, falsafiy, pedagogik merosni urganish sohasida I.M.Muminov, Sh.Rajabov, H.P.Vohidov, B.Qosimov, I.Tursunov, D.H.Ziyaeva, A.A.Jalolov, G.Mahmudov, B.Ergashevlar ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirganlar. Bundan tashqari XIX asr oxiri-XX asr boshlaridagi jadid maktablari tarixi va milliy uyg’onish davri ma`rifatparvarlarining ta`lim-tarbiyaviy faoliyatlari haqida S.R.Rajabov, J.A.Urumbaev, U.Aleuov, Z.F.Mirtursunov, A.A.Boboxonov, A.Fattaev, M.Maxsumov, S.Nishonova, J.Hasanboev, A.Muhammedjonov, A.M.Xudayqulov, N.A.Irgasheva, Z.B.Ahrorova, D.A.Ahatova va boshqalar muhim tadqiqotlar olib borganlar.

XIX asr oxiri XX asr boshlarida jadid ma`rifatchiligining taniqli namoyandasi S.Majidovning serqirra ijodiy faoliyati adabiyotshunoslar Q.Ayimbetov, S.Axmetov, Q.Bayniyazovlar tomonidan urganilib, uning asarlari tuplandi va chop etildi.

---

[2] U’zbekistonning yangi tarixi.1-kitob.-Toshkent.: Sharq. 2000.-260 bet.
[3] Inson baxt uchun tug’iladi. U’zbekiston Prezidenti Islom Karimovning hikmatli su’zlaridan.-Toshkent.: Sharq, 2001. 36 bet.

Biroq, J.A.Urumbaev va U.Aleuovlarning ilmiy ishlari[4] hamda «Qoraqalpog'istonning yangi tarixi»[5] kitobida jadid maktabi, jadidchilik harakati haqida ma`lumotlar berilgan bulsada, S.Majidovning jadidchilik faoliyati, uning maorif-madaniyat sohalarida olib borgan ishlari bilan keng uqituvchilar ommasini metodik tomondan qurallantirish ushbu qullanmaning maqsadi bulib hisoblanadi.

S.Majidovning ma`rifiy-pedagogik qarashlari

(«Pedagogika tarixi» fani uchun ma`ruza matni)

Reja:

1. XIX asr oxiri XX asr boshlarida Qoraqalpog'istondagi madaniy-tarixiy sharoit va jadidchilik harakati.
2. S.Majidovning hayoti va ma`rifiy-jadidchilik faoliyati.
3. S.Majidovning didaktik qarashlari.
4. S.Majidov nazarida yoshlarning odob-axloq va ma`naviy tarbiyasi.
5. S.Majidov yoshlarning jismoniy va nafosat tarbiyasi haqida.

Adabiyotlar

Qosimov B. Milliy uyg'onish: jasorat, ma`rifat, fidoyilik. Toshkent.: Ma`naviyat, 2002. 398 bet.

Mahmudov /. Jadid adabi**yo**tida milliy istiqlol mavzui. Toshkent.: U'zbekiston, 1999. 108 bet.

Ma'jiytov S. Shug'armalaru. No'kis` Qaraqalpaqstan, 1992. 200 bet.

Paxratdinov !. XIX a'sirdin' aquru XX a'sirdin' basundag'u qaraqalpaq a'debiyatu tariyxu. No'kis` Bilim, 1998. 208 bet.

Urumbaev J. Ocherki istorii shkolu v Karakalpakstane. Nukus: Karakalpakstan, 1974. 540 str.

Xolbaev S. Jadidchilikdagi milliylik va milliy masala echimiga oid ayrim mulohazalar.//U'zbekistonda millatlararo munosabatlar tarixidan. Toshkent.: Universitet, 1998. 26-32-betlar.

[4] Urumbaev J. Ocherki istorii shkolu v Karakalpakstane.-Nukus, Karakalpakstan, 1974.-540 s; !ле7ов %. №ара3алпа3станда т1лим–т1рбиялы3 ойларды4 31липлеси7и 81м ра7ажланы7ы (!ййемги д17ирден баслап ХХ-1сирди4 е0-жылларына шекем).-Н5кис, Билим, 1993.-503 бет.

[5] №ара3алпа3станны4 жа4а тарийхы. №ара3алпа3стан XIX 1сирди4 екинши ярымынан XXI 1сирге шекем.-Н5кис` +ара=алпа=стан, 2003.-554 бет.

Xudayqulov A.M. Prosvetitel`skaya deyatel`nost` djadidov Turkistana (konets XIX nachalo XX vv). Kand.diss.Tashkent, 1995. 146 str.

Seytmuratov №, Aleu'ov U. A. Avloniydin' ta'lim-ta'rbiyaluq ko'z-qaraslaru ha'm S.M1jiytov. //Vestnik Karakalp.otdeleniya AN RUz. Nukus, 2003. №6.-B. 334-335. (qoraqalpoq tilida)

Seytmuratov №. S.M1jiytovtun' ta'rbiyaluq oy-pikirleri. //Vestnik Karakalp. otdeleniya AN RUz. Nukus, 2004. №3-4. 162-163- betlar. (qoraqalpoq tilida)

Seytmuratov №.S. M1jiytovtun' psixologiyaluq ko'z-qaraslaru. //Vestnik Karakalp. otdeleniya AN RUz.Nukus, 2004. №3-4. 161-162 bet. (qoraqalpoq tilida)

Seytmuratov Q. S.Majidovning pedagogik qarashlari.//«Xalq ta`limi». 2005. №1. 130-132-betlar. (uzbek tilida)

Seytmuratov Q. Xalq uyinlarining tarbiyaviy ahamiyati. (Atoqli qoraqalpoq pedagogi va shoiri S.Majidov ijodi misolida) Toshkent, «Uzluksiz ta`lim» 2005. №2. 87-92 bet. (uzbek tilida)

Aleuov U, Seytmuratov Q. S.Majidov yoshlarning estetik tarbiyasi haqida. //«Xalq ta`limi» 2005. №5. 130-132-betlar. (uzbek tilida)

1. XIX asr oxiri XX asr boshlarida Qoraqalpog'istondagi madaniy-tarixiy sharoit va jadidchilik harakati

XIX asr oxiri XX asr boshidagi qoraqalpoq xalqining madaniy-tarixiy hayotida ma`rifat va ta`lim-tarbiya masalasi uziga xos xususiyatlari bilan namayon bulib, bu davrda yoshlarni milliy ozodlik ruhida tarbiyalash asosiy vazifa buldi. Bu masalaning yuzaga kelishi XIX asrning sunggi choragidagi va XX asr boshidagi ulkada joriy bula boshlagan ijtimoiy uzgarishlarga, milliy uyg'onishga, jadidchilik harakatlariga borib taqalar edi.

Qoraqalpog'istonda Rossiya xukumronligi urnatgash (1873) mustamlakachilikning harbiy-administrativ boshqarish tizimi urnatildi. Jipslashgan qoraqalpoq xalqi Amudaryoning ung va chap qirg'ogiga bulinib, bir-biridan bulak bulgan ikki boshqaruv hokimiyatiga tegishli buldi. Lekin chor Rossiyasining mustamlakachilik maqsadlariga qaramay, ulkada kapitalistik qatnashlar urin olib, ijtimoiy ishlab chiqarish kuchlari osha boshladi. N.I.Ia`minskiy uslubidagi turkiy xalqlarni ruslashtirishni nazarda tutgan maktablar tashkil qilina boshladi. 1874 yili Petro-Aleksandrovskiyda (Turtkulda) ikki bilim yurti va ikki mahalliy rus maktabi (1878 y) ochildi. Chor Rossiyasi padshosi siyosiy mahbuslarni surgun qilgan joylardan biri-Muynoq tumani bulib, bu erda XX asr boshida 230 rus oilasi yashagan. Ular uzlarining erkinlik, demokratiya, padsho Rossiyasiga norazilik qarashlari bilan ajralib turgan.

Mustamlakachilikdagi tarixiy sharoit qoraqalpoq ziyolilari orasida ham xalqning ma`naviy dunyosini uzgartirish, ularni uyg'otish zarur. Shu yul bilan chor Rossiyasi zulmidan qutulish mumkin, degan muommani yuzaga keltirdi. Ular bu muommani ma`rifiy ishlardan boshlash zarurligini, ma`rifat yordamida xalqning milliy ongini uyg'otib, uzligini anglashni shakllantirish muhimligini yaxshi tushundi. Buni jadid maktablari va jadidchilik harakati amalga oshirishi mumkin ekanligini payqagan qoraqalpoq ziyolilari XIX asr oxiri XX asr boshida yangi usul-jadid maktablariga intildi. Qoraqalpog'istonda jadidchilik shakllanishining uch omili: panisla-mizm, tatar jadidchiligi va demokratik ma`rifiy g'oyalar (Kunxoja, Ajiniyoz, Berdaq, Utesh va h.) asosida yuzaga kelganligi ma`lum.

Ma`rifatchilik g'oyasidan etishib chiqqan jadidchilik milliy uyg'onish uchun sharoit tayorlab, xalqni dunyo madaniyati yutuqlari bilan xabardor etishga qodir edi. Natijada, ular ijtimoiy-siyosiy ongliligi takomillashib, uz oldilariga katta vazifalar: milliy uyg'onishni, milliy ozodlikni nazarda tutib harakat qila boshladilar. Ma`rifatparvarlikning yuqori bosqichi tarzida shakllangan jadidchilik harakati bilim sohasini isloh qilishni, mustaqillik uchun kurashning asosiy vositasi deb hisobladi.

1905-1906 yillarda Xiva shahrida «Yosh xivaliklar» harakati yuzaga kelib, bu harakat Xiva xonligiga tegishli Qoraqalpog'iston hudida (Xujayli, Shumonoy, Qung'irot) ham katta kuchga ega buldi. Ushbu davrda Amudaryoning ung qirg'ogiga tegishli Petro-Aleksandrovskiyda (Turtkulda) jadidchilik uyushmasi ijtimoiy pedagogik harakati «Hayriya jamiyati» (1907 y) tuzildi.

Qoraqalpog'iston hududida tashkil topgan bu ikki jamiyat siyosiy partiyalarning (bol`shevik, menshevik) dasturlarini urganib, xalq huquqining poymal qilinayotganligini tahlil qildi. Maorif va fan sohasini yuksaltirib, xalqning milliy ongini uyg'otish zarurligini nazarda tutdi. Lekin bu ishlar chor mustamlakachilariga yoqmadi. «Yosh xivaliklar» harakati siquvga olindi. Rahbarlari ulimga mahkum etildi, ba`zilari qamoqqa tashlandi. N.Sholikorov, P.Yusupov va J.Sultanmurodovlar qoraqalpoq ulkasiga, boshpona topish uchun, qochib kelishdi va «Yosh xivaliklar» harakatini Xiva shahridan Turtkulga (Petro-Aleksandrovskiyga) kuchirishga majbur buldi. Bular endi milliy istiqlol harakatlarini Amudaryoning ung qirg'og'idagi qoraqalpoq jadidchilari bilan hamkorlikda yurgiza boshlashdi.

Jadidchilik birinchi va ikkinchi rus inqilobi oralig'ida, ayniqsa avj oldi. Ijtimoiy-pedagogik harakatlar ta`sirida yangi usul maktablar kuplab yuzaga keldi. 1907 yili Turtkulda «Hayriya jamiyati» tashabbuskorligida ochilgan jadid maktabidan tashqari Xujayli, Qung'irot va boshqa shaharlarda ham yangi usuldagi maktablar ishga tushdi. Xujaylidagi Avazjon xujaning hovlisida ochilgan ozarboyjonlik Yusuf Ahmedov tashkil qilgan jadid maktabi (1909-1916 y) alohida diqqatga sazovar buldi.

1909-1913 yillarda Qung'irotda faoliyat kursatgan Muhammadsharif Sufizoda tashkil qilgan jadid maktabi, 1911 yili Qung'irotda Q.Ahmedov tomonidan ochilgan, Qozon shahridan taklif etilgan tajribali pedagog Axmad Zokir Botirov uqituvchilik qilgan yangi usul maktabi, 1912 yili S.Majidov ochgan jadid maktabi yoshlarga bilim va siyosiy ong shakllantirishi bilan alohida kuzga tashlandi. Jadidchi shoir Qozi Maulik tomonidan Chimboyda tashkil qilingan yangi maktab bolalarni bepul ovqatlantirib ta`lim bergan. Shu shaharda Abbos Amantaev uqituvchilik qilgan yangi usuldagi maktab 1912 yildan e`tiboran un yil ichida 400 ga yaqin mahalliy bolalarni savodli qilib, ma`naviy shakllanishini ta`minlagan.

XX asr boshida Qoraqalpog'iston hududida 20 ga yaqin jadid maktablari faoliyat kursatib, yoshlarni aniq bilimlar berish orqali siyosiy-ma`naviy tomondan tarbiyalashga, xalqning mustamlakachilik-dagi hayoti og'ir kechayotganligini tushuntirishga, ularni milliy mustaqillik ruhida shakllantirishga harakatlar ishlangan.

Ushbu davrda Qoraqalpog'istondagi mustaqillikka erishish harakatining faol ishtiroqchilaridan biri Qoraqum eshonning nabirasi Muhammad Idrisning (1869 yili tug'ilgan) xizmati katta buldi. U qushni turkman elidagi Junaydxon bilan birlashib mustaqillikka erishishni qonun asosida konstitutsiyaviy yul bilan amalga oshirishga intildi. Lekin tinchlik bilan mustaqillik qulga kiritilmasligini payqagan Idris eshonni quzg'olon kutarmoqchi deb oq padsho (1916 y) hibsga oladi. Bu haqida (shoir mulla Abdulla) «Qoraqum eshon dostoni»da: «Odil bulib suramadi urising» degan siyosiy-ijtimoiy talablar kutarilib chiqqon edi.

Jadidchilar ta`sirida 1916 yilgi U'rta Osiyo buylab kutarilgan xalq quzg'olani qoraqalpoq ulkasida ham katta talablar bilan namoyish etildi. Xalqning milliy uyg'onishini takomillashtirib, ularning uz aro birlashishiga, aholining milliy tuyg'usining jonlanishiga ta`sir utkazdi.

Jadidchilar mustaqillikka erishish yulini tanlash masalasida inqilobdan oldin ikki guruhga bulinib ketgan edi.

Birinchisi-milliy ozodlikni konstitutsiyaviy yul bilan olishga harakat qilgan, milliy ozodlikni islohot orqali amalga oshirishga intilgan «ung» qonat jadidchilik guruhi edi (Idris eshon, Abboz shoirning dastlabki davrdagi faoliyati, Qozi Mauluk, Qidirniyoz, Sidiq Tuqpon ug'li, Jaliy maxsum, Barliqboy bulis va h.). Bularning ba`zilari keyin «bosmochilar» deb nomlandi.

Ikkinchisi-milliy ozodlikni qulga kiritishda inqilobdan umid qilgan, ma`lum darajada bol`sheviklar bilan aloqaga ega «sul» qanot jadidchilar harakati hisoblandi (S.Majidov, Qulmurod shoir, A.Musaev, Jangaboy shoir, Abdiqodir, Umar, Qazaqboy, Qudoybergan, Seydabulla va h.). Lekin, bu «ung» va «sul» jadidchilik harakatining

ikkala guruhi ham xalqni milliy ozodlikka intiltirib, bir maqsadga erishishning ikki xil yuli bilan harakat qildi.

Inqilobdan sung Qoraqalpog'istonda jadidchilik suzini termin sifatida qullanish biroz susaydi. Buning sababi «sul» guruhdagi jadidchilar noiloj vaqtincha bol`sheviklarga birlashib, uzlarini ushbu tashkilotning vakillari deb hisoblab, mustaqillik g'oyalarini shuro hukumati tarkibida xizmat qilib yurib, yashirincha payt poylab davom ettirdilar. Ular uz xalqining madaniy-ma`rifiy ishlariga, ayniqsa e`tibor qaratishdi. 1918 yili Amudaryo bulimining viloyat xalq ta`limi bulimi tuzildi. Mahalliy ziyolilar talabi asosida maorif sohasi rivojlana boshladi. Maktablar ochila boshladi. 1923 yilda tashkil qilingan «Savodsizlikni tugatish jamiyati» (ODN) viloyatdagina emas, tuman va qishloqlarda ham uz bulimlariga ega buldi.

1924 yilda qoraqalpoq xalqining taniqli ma`rifatparvar shoiri S.Majidovning faol ishtirokida arab alifbosidagi yozuv qaytadan kurib chiqilib, islohotlashgan yangi yozuv yaratildi. Shu imloda «Erkin Qoraqalpog'iston» gazetasi (1924) tashkil etildi. S.Majidov ruznomaning mas`ul kotibi etib tayinlandi.

2. S.Majidovning hayoti va ma`rifiy-jadidchilik faoliyati

S.Majidov 1867 yili Qozon guberniyasining Kuyik qishlog'ida tug'ilgan. Oilaviy sharoit tufayli 1881 yili otasi Abdulmajid Qoraqalpog'istonga kuchib kelgan vaqtda Seyfulg'abid yaxshi bilimga ega 14 yoshli yigitcha edi. U, dastlab Qung'irot okrugidagi Talliq buyidagi Qulen bulisning, keyin Qurazbek bulisning kotibi bulib ishladi. El rahbarlarining yordamchisi sifatida faoliyat yuritib, xalqning ijtimoiy hayotini yaqindan tushuna boshladi. Ulug' shoir Berdaq bilan uchrashadi.

XX asr boshida u oilasi bilan Qung'irot shahriga kuchib keladi. Bulajak shoirning rus tilini yaxshi bilganligi matbuotdan dunyo xabarlarini uqib turishiga imkon yaratdi. I.Gasprinskiy asos solgan jadid maktabi, jadidchilik harakati tug'risida axborotlarga ega buldi. U nashr ettirgan «Tarjimon» gazetasini uzliksiz uqib, Qoraqalpog'istonda ham jadid maktablari zarurligini tushundi. Shoirning ta`lim tizimini isloh qilish g'oyasini kutarib chiqqan va Chimboy shahrida bulislik jadid maktabini ochishni tavsiya qilgan «Inoyat bulisga» nomli she`riy maktubini yozishi maorif sohasida katta ahamiyatga ega buldi.

S.Majidov Qung'irotga kelgan (1909-1913) taniqli uzbek jadidchi-shoiri M.Sufizoda bilan tanishadi. U tashkil qilgan jadid maktabiga ug'li Rahimni uqishga beradi. 1912 yili S.Majidovning uzi ham Qung'irotda jadid maktabini ochadi.

Jadidchilik harakati, milliy ozodlik g’oyalari, inqiloblar tug’risida tushunchalarga ega S.Majidov xalqning rus mustamlakachiligida yashashga norozilik kayfiyatini yaxshi payqadi. Milliy istiqlolga erishish yulida «sul» qanot jadidchilik harakatini qullab, bol`sheviklarning va`dasiga ishondi. Yangi hukumat tarkibida milliy mustaqillikka erishamiz deb quvonib qarshiladi. Shu bois shuro hukumati tarkibida xizmat qildi. 1920 yili partiya safiga a`zo buldi. Jadid maktabi buyicha boy tajribaga ega S.Majidov 1921 yili Qung’irot okruglik xalq ta`limi mudiri bulib tayinlandi. Kuplab maktablar ochishni tashkil qildi. Jadid maktabida ta`lim olgan yoshlarni uqituvchilar tayorlaydigan kurslarga yuborib, Xujayli internatida faoliyat (1922-24 yy) kursatgan Hamza Hakimzoda Niyaziy bilan yaqin aloqada buldi. Uning xalq ta`limi sohasida fidoyilik bilan qilgan mehnati uchun 1924 yili Xorazm xalq respublikasi «Mehnat qizil bayroq» ordeni bilan mukofotlandi.

1925 yilda S.Majidov Xujayli okrugi buyicha xalq komissariyati inspektori etib tayinlanadi. Ilm va madaniyatga intiluvchi qoraqalpoq xalqiga maktab darsliklari, gazeta-jurnallar juda zarur edi. S.Majidov viloyat miqyosida utkazilgan kurik tanlovda qoraqalpoq tilidagi tung’ich maktab darsliklarini yozish huquqini qulga kiritdi. Natijada 1925 yili Toshkentda uning muallifligida qoraqalpoq xalqining tarixida birinchi: «Alifbe», «U’quv kitobi», «egedelar (kattalar) savodi» kabi maktab darsliklari chop etildi. Bulardan tashqari yuqori sinf uquvchilari uchun «Qoraqalpoq adabiyoti majmuasi» (Turtkul, 1928 y) qullanmasini chiqarishga erishdi.

S.Majidov 1926 yildan Qoraqalpog’iston avtonom viloyat xalq ta`limi bulimida ilmiy xodim lavozimida ishlab, qoraqalpoq tili va uni uqitish uslublari buyicha ilmiy tadqiqot ishlarini olib bordi. Bunda tuplagan ilmiy xulosalari asosida viloyat uqituvchilarini qayta tayorlash kurslarida dars bergan. Lotin olifbosiga utish buyicha «Butun ittifoq turkshunoslarning I s`ezdi» (1926 y) munosabati bilan tashkil qilingan majlislarda ilmiy ma`ruzalar uqidi.

1928 yildan Qoraqalpog’iston maktablari lotin olifbosida chop etilgan darsliklardan foydalana boshladi. Bu sohada ham S.Majidovning xizmatlari katta buldi. U yosh muallif ijodkorlarga maktab uchun darslik, dasturlar tayorlash buyicha uzining boy pedagogik tajribalari asosida maslahatlar berdi. Ular bilan hammualliflikda lotin imlosida «Qoraqalpoq tilining grammatikasi» (I-bulim, 1928), «Qoraqalpoq tili darsligi» (Turtkul, 1930), «Qoraqalpoq viloyatidagi savodsizlikni tugatish maktabiga dastur» (M., 1931), «Qoraqalpoq tilining grammatikasi» (M., 1932) va h. maktab darsliklari va dasturlarini yozdi. Shuningdek, usha davrdagi yosh olim Q.Ayimbetov bilan B.ergalievlarning «Savodli bul» va «Chuntak alifbosi» (1928) darsliklariga ilmiy maslahatlar berib, chop etilishiga mas`ul buldi.

Lotinlashtirish uz natijalarini berdi. 1929 yili birinchi madaniy harakatlarda 6 mingdan ziyod, 1930 yili ikkinchi harakat esa 15 ming kishining bilim olishiga sababchi buldi. 1936 yilga kelib xalqning savodxonlik darajasi 48 foizga etdi.

S.Majidov ma`rifatchi-shoir, pedagog-olim bulish bilan birga qoraqalpoq adabiyotining proza, dramaturgiya janrlarining asoschilaridan biri hisoblanadi. U «Suyun va Sara», «Qulmurat», «U'n tuqqiz» nomli romanlari, «Bog'dagul», «Dars», «Yigit buldik», «Oxirgi ogoh», «Ernazar olakuz», «Gulim-Tayman», «Qora yuraklar» nomli p`esalarini yozdi. Bulardan tashqari yuzdan ortiq asosiy yunalishi ma`rifatni, ta`lim-tarbiyani nazarda tutgan siyosiy-ijtimoiy va bolalarga bog'ishlangan didaktik qushiqlari, hikoyalari bor. Shoir rus mumtoz shoirlari va sharq mutafakkirlarining bir qator asarlarini qoraqalpoq tiliga tarjima qildi.

30-yillarda iqtisodiy qiyinchiliklardan tashqari ma`naviy -madaniy tomondan ham xalqqa og'irlik kuchaydi. Yoshlar tarbiyasi masalasida ancha muommalar yuzaga keldi. Hukumat ilgarigi madaniy meroslardan voz kechib, dinni, diniy bilimga ega odamlarni chetlatdi. Insonning ma`naviy olamiga zarar keltiruvchi ateistik tarbiyani jonlantirdi. Tarbiya sohasidagi yangi nazariyalar eskiga suyanish oqibatida mustahkamlanar edi, bu e`tiborga olinmadi. Hattoki bolalarni uz ota-onasiga qarshi («chin kommunist») qilib tarbiyalash yuz berdi. Ijtimoiy hayotdagi qiyinchiliklar shaxsga sig'inish davrida yanada avj oldi. Bu hodisalar S.Majidovni ham og'ir holatlarga duch keltirdi. Bir tomondan ba`zi kimsalarning undagi ijod borasidagi yutuqlarni kura olmaslik yuzaga keldi. Ikkinchi tomondan elning haqiqiy mustaqilligini nazarda tutgan S.Majidov qizil imperiyaning xalq erkini cheklab, siqib quyganligiga norazilik kayfiyatini sezdirdi. «Qoraqalpoq» sh`erida kommunistik tuzimning mustamlaka-chilik siyosatini yaqqol anglab, shuro davlati urnatilgan bilan:

«Shavkatga, shonga aldanma,
Tuldir izidan qolma,
Ishim bitdi deb uylama,
Bitmagan ish kup, qoraqalpoq».

deb yozib, haqiqiy mustaqillik hali qulga kiritilmaganligini, buni «tuldir»ish uchun xalqning oxirigacha kurashishi zarurligin tushuntirdi. Natijada shoir bol`sheviklar tomonidan turli zarbalarga duchor buldi. U'g'li viloyat ijro qumitasi instruktori Rahim Majidov bilan birgalikda «inqilob dushmanlari-millatchilar» deb atalib, gazetalarda birin-ketin maqolalar e`lon qilindi. Oqibat S.Majidov ug'li Rahim bilan «Sovet hokimiyatiga qarshi ung-Troitskiy blokka qatnashuvchilar» deb ayblanib 1937 yili «xalq dushmoni» sifatida qamoqqa olinib, qatil etildi.

Shunday vaziyatda yashab hayot kechirgan, S.Majidovning ijtimoiy-siyosiy qarashlarida chuqur urin egallagan milliy mustaqillik g'oyalari, uni pedagog sifatida

ta`lim-tarbiya sohasida katta burilish yasab, yoshlarni mustaqillik ruhida tarbiyalash muommasini kutarib chiqishga muyassar etdi.

3. S.Majidovning didaktik qarashlari

XIX asr oxiri XX asr boshidagi milliy uyg'onish davri ta`sirida ilmli, bilimli bulish bilan istiqlol uchun kurashishni uzaro bog'liq deb tushungan S.Majidov ma`rifat yordamida bu maqsadga erishish yuli tezlashishini yaxshi tushundi. Shu bois yoshlarning ta`lim olishiga va uning mazmunini sifatli qilish zarurligiga katta ahamiyat berdi. «U'qi, ol bilim, nodonlikdan qoch, kurash, maqsadinga etib olasan» deb ijtimoiy hayotning takomillashish asosida ilm, fan turganligini nazarda tutib, hayot qiyinchiliklarini engib, dunyo, jamiyat qonunlarini bilib, ozod bulishing, «qutilmaging uqishdandir» dedi. Yoshlarga qarata: «tolibi bul bilim-hunar»,-deb ilm va hunar egallashni barobariga talab qildi. «Hunar xotiradan uchmasligini, asl hunar yuqolmasligini» va bilim bilan hunarni-texnik tushunchalarni biri ikkinchisini tuldiruvchi, bog'lanishga ega deb, hunar deganda usha davrdagi texnik bilimlarni nazarda tutgan. Ta`limni politexnik bilimlar bilan bog'lab olib borishni, ilm asosida hunarni, texnikani boshqarish amalga oshishini, politexnik ta`lim usha davrdagi yoshlar uchun eng zarur ta`lim sohasi ekanligini tushuntirdi. Bu borada maxsus: «Hunar-bilim», «Hunar» nomli sh`erlarini yaratdi. Hunarmand mehnati yaratuvchilik, ijodiy xususiyatlarga ega deb bilgan S.Majidov yoshlar hunarni-politexnik bilimlarni rivojlantirib, takomillashtirishi, ular: «turli hunarlar chiqarib, tukkan sari» ijodiy takomillashish yuz berishini ta`qidladi. Hunar egalari elning farovonligini ta`minlaydi. «Hunar tukib yarqiragan, chin dildan xizmat qilgan odamlar» elning kelajagi uchun «yorug'ligini qushib turadi» deb, yoshlarning politexnik ta`lim egallashiga, ayniqsa katta ahamiyat berdi. Buning davr talabi hisoblanishini tushuntirdi va qaysi bir narsani ilm, nazariy tomondan tuldirsa, hunar uning amaliy jihatini yuksaltirishini:

Ishda ilm kerak, ilmda hunar,
Ilmsiz ish unmas, u darrov sunar.

deb hunar bilan ilmni birga rivojlanuvchi nazariy va amaliy tomonlar deb baholadi. Shu tushunchalaridan kelib chiqib S.Majidov bilim va hunarni (politexnik ta`limni), xalq hayotining farovonligini ta`minlovchi omillar deb hisobladi.

Bilim va ilmni yoshlarga puxta va mazmunli urgatish uchun maktabda uquvchilarning bilimni uzlashtirish uslublariga e`tibor berish kerak degan S.Majidovning pedagogik qarashlarining katta qismini ta`lim berish uslublari haqidagi fikrlari egalladi. S.Majidov «Alifbe», «U'qish kitobi», «egedelar (kattalar) savodi» va boshqa darsliklarini yozganida, uz davridagi didaktik tamoyillarining eng mukommallarini mohirlik bilan urganib, uqituvchilar bilan uquvchilarning xohish-ehtiyojlarini qondirishga harakat

qilgan. «Alifbe» tafakkur olamida ma`qul kurilgan tovush usuli bilan yozildi. Bu uslub suz uslubiga nisbatan dastlab murakkabdek kurinsa ham, foydali ekanligi sinalgan, deb darslikning zamonaviy talab darajasida tuzilganligini qayd etdi. Muallif darsliklar yordamida uquvchilarning nafaxat savodliligini oshirishga, shu bilan birga ongini, siyosiy bilimliligini takomillashtirishga intilgan.

Shoir maktab darsliklarining yozilish tamoillari qanday bulishini ustozlik amaliyotida chuqur anglab etgan edi. U «Alifbe»ga yozgan suz boshisida: «U'qish kitobini yozish degan suz bu xalqning buzilmagan qoraqalpoqning nutqiday etib yozish, yozilgan misollar qoraqalpoq hayotidan olingan bulishi, demak tili qoraqalpoqcha bulgani kabi mazmuni ham qoraqalpoqqa xos, bolalarga tanish turmushdan olinishi lozim. Bizning maqsadimiz ham shu»,-deb ta`lim berish ishining hayot bilan bog'liq, xalqqa yaqin bulishini nazarda tutdi va xalqning fonetikasiga, suz talaffuzlariga mos keladigan 25 harf tanladi.

«U'quvchining harfni urganishi, harfni bir-biri bilan bog'lay olishi naqadar zarur bulsa, uzlashtirgan darsini (harfini) yoza bilishi ham shunday zarur. Bolaning quliga chiziqli daftar berib, satr chizig'i buylab yozishni kursatib, yozuv yulini keng qilib, ikki satr orasida bitta satr qoldirib qalam bilan yozishga urgatilsin. Qalamni tug'ri ushlab stolga yaqiniroq, tik utirib yoza bilishga xabardor bulish foydali», deb ham kursatmalar bergan.

Pedagog uzining didaktik qarashlarida bolalarning mustaqil ish olib borishiga, ayniqsa e`tibor qaratgan. Mustaqil ish bilimni samarali uzlashtirishni shakllantirishning asosiy vositasi deb hisoblab, shunday dedi: «U'qituvchilarning xotirasida saqlashi, bajarib turishi shart vazifalardan biri-bolani zeriktirmaslik, yaxshi muomalada bulib uqitish, harflarni urgatgach, ularni bir-biriga qushib, turli xil suzlar tuzishni imkon qadar bolaning uziga ayttirib, uziga toptirib urgatish. Bola unitib yoki uzini yuqotib tuxtalsa, dastlab uzlashtirilgan, uqigan joylarini kursatib, yodiga tushirish kerak, unda ham natija bermasa, javobini aytmasdan yaqinlashtirib, qaytaldan aytib, yodiga tushirish, xullas bolaning topqirligini oshirish shart. Bu ishlar oldin biroz og'ir bulib tuyulsa ham, keyinchalik bolaning tez savod chiqarib, tushinib etishiga sabab buldi»,-deb yozadi.

Pedagogning tushuntirishiga bolalarning fikr yuritishi aniq kurgazmali harakatga ega. Ular kurganlari asosida uylab, mulohaza yuritadilar. Shuning uchun «U'quvchi har bir uqigan suzini tushuna bilishi zarur. Buni har suzga tegishli narsani rasmi bilan kursatib, tushuntirilib berilsa, yanada yaxshi buladi. U'qigan kitobida rasm bor bulsa ham, bu bilan cheklanmasdan, maktabda, sinfda turli rasmlar ildirib quyib, bolaga kursatilib turilmasa, bolaning tushunchasi mustahkam bulmas»,-dedi va shu orqali maktabdagi ta`limning kurgazmalilik tamoyilini yanada boyitib, uqituvchi uchun dars

jarayonini ijodiy rivojlantirish zarurligini, darsni qushimcha ma`lumotlar bilan tuldirib, kurgazmalilik tamoyilini keng qullashni talab etgan.

Pedagog dars jarayonida utilgan materiallarni puxta uzlashtirib olishini ta`minlash choralarini izlab, uqituvchiga darsning uquvchilarga tushinarli bulish tamoyilini yodda tutishini vazifa qilgan. U bu borada: «Har bir darsni uqib chiqqandan keyin darsning mazmuniga bolalarning qay darajada tushunganini surash kerak. Darrov javob bera olmasa, keyingi darslarda javob berishga hozirlash shart»,-deb bilimning samarali uzlashtirilishi uchun shogirdlarni mustaqil izlanib, tushunchalarini chuqurlashtirib borishiga ayniqsa e`tibor bergan.

Pedagog maktab uquvchilarining bilim olishga qiziqishini oshirish maqsadida bolalarni rag’batlantirish usulining katta ahamiyat kasb etishini, bundan ustozlar keng foydalanishi lozimligini eslatgan. «Xafalikning boisi» she`rida uquvchilarning dars urganishida uzaro musobaqalashishi yaxshi natijalar berishini, ustozning «Bu kun Karima uzdi» deb maktabning boshqa bolalarning ibrat olishi uchun namuna qilib kursatishi, sinf uquvchilarining darsga qiziqishida samara berishini tushuntirgan.

S.Majidov «Alifbe»ga yozgan didaktik kursatmalarida: «Bolalarga uqituvchilarning ta`siri tegadi. U’quvchi uqituvchilarning odob-axloq, yurish-turushlari, muommalaridan urnak olib, shunday bulishga harakat qiladi. U’qituvchilar bolalar oldida g’oyat ehtiyot bulishlari lozim. Axloqsizlik bilan suzlamasliklari, qupol muomala qilmasligi, xususan bolalar oldida xushyor bulishlari shart», deb ustoz bulish odob-axloqiga, ustoz va shogirdlar urtasidagi munosabatga alohida tuxtalib, uqituvchi faqat bilim, xat-savod urgatibgina qolmay, yoshlarni uzining ibratli xulq-atvori bilan odob-axloqqa tarbiyalovchi asosiy shaxs deb tushuntirgan. Bilim berish bilan tarbiyani uzaro bir-biri bilan bog’liq. Biri ikkinchisini tuldiruvchi jarayon deb, usha davrdagi eng ilg’or ta`lim berish tamoyillarini qullab-quvvatlagan S.Majidovning bu qarashlari «Alifbe», «U’quv kitobi», «egedelar (kattalar) savodi» darslik-larining mazmunida yorqin aks etgan.

Shunday qilib, S.Majidovning didaktik qarashlarida har bir darsning hayot, amaliyot bilan bog’liq bulishini, mavzuning bolalardagi bilim darajasiga mos kelishini, darsni qiziqarli, ijodiy tashkil qilinishini, uquv materiallarining oddiydan murakkablikka, noma`lumdan ma`lumga utishi zarurligini, darsning ilgarigi mavzular bilan bog’lab urganilishi, ta`limning izchil, ketma-ket berilishi, kursatmali va tushinarli bulishi, ta`lim va tarbiyaning uzviy birligi, dars jarayonida uquvchiga xos xususiyatlarni inobatga olish va boshqa tamoillarni tavsiya qilganligini kuramiz.

Pedagog uzining didaktik qarashlarini yoshlar ta`limni uzlashtirishining psixologik asoslari bilan bog’liq holda yanada rivojlantirishga erishdi. U, tuzgan darsliklari bilan uquv dasturlarida ta`limning samarali uzlashtirilishi uchun uquvchilarning psixologik

uziga xosliklarini inobatga olib, shunga mos ta`sir kursatilishi zarur, deb ta`qidladi. Yoshlardagi aql, bilim va tushunchalarning shakllanishi undagi ruhiy jarayonlar bilan, ayniqsa e`tiborli bulishi bilan chambarmas bog'liq ekanligini bildirdi. U'tkir zehn (diqqat), nafaxat ta`lim jarayonida, balki ijtimoiy hayotda odamlarga kup foyda berishini tushuntirdi.

Diqqat psixik jarayonning boshqa jihadlarini, ya`ni sezgi, idrok qilish, xotira, tafakkur, xayol, irodaviy harakatlarning asosiy boshlovchisi hisoblanishini, bu insonning uziga xosliklarini oydinlashtirishni ta`minlaydigan hodisalar ekanligi shoirga ma`lum edi. Agar diqqat past bulsa, bunday odamning «bee`tiborlikdan ishi yurishmaydi», diqqatsizligidan hayotdagi ishlari murakkablashib qiynaladi. Chunki ogoh, xushyor bulmaslik bilimi va tajribalarining etarli tuplanishiga ziyon etkazadi.

Ma`rifatparvar yoshlarning bilim qobiliyatini ta`minlovchi hodisalardan biri- tafakkur va undan kelib chiqadigan insondagi aql, farosat tushunchalari ekanligini alohida inobatga olgan. Narsa va hodisalarni bilish insondagi aqlga bog'liq, qanday faoliyat bulmasin uni «tushunish uchun fahm kerak, tafakkur kerak», dedi. Inson tafakkuri qiyosiy xayoli yordamida yakkalikdan umumiylikka tomon tahlil qilib, hukm chiqarish qobiliyatiga ega. Chunki, inson «aqli butinligi, zehnliligi va boshqa» yutuqlari bilan shaxs sifatida ajralib turadi.

Mutafakkir bolalarning qiziquvchanligining bilishda va darslarni puxta uzlashtirishida hissasi katta ekanligini nazarda tutib, «U'qish boshqa, uyin boshqa» she`rida: «Ixlosli yosh bilim olar» deb, buning darsni oson uzlashtirishning garovi ekanligini aytadi. Bu fikrlarini («Bolalar») yanada rivojlantirib, qiziqishning psixologik asoslarini isbotlashga intildi. Qiziqib uqish shogirdlarning butun vujudini ta`lim urganishga jalb qilishini: «Ihlos bilan uqish bilimni kungilga obdon tuqib olishini» yuzaga keltirishini tushuntirdi.

Shoir nafaxat ta`lim berishda, balki yoshlarning axloqiy tarbiyasini samarali olib borish uchun ham, ularning psixologik xususiyatlariga tayanib ish yuritish kerak, shunda tarbiya kungildagidek amalga oshadi deb, tarbiyaning barcha jabhalarida yoshlarning psixologik jihatiga e`tibor berishga undadi.

4. S.Majidov nazarida yoshlarning odob-axloqi va ma`naviy tarbiyasi

Ma`rifatparvar S.Majidov tarbiyaning ijtimoiy va davlat ahamiyatiga ega ekanligini chuqur payqadi. Shu bois yangi tuzum urnatgan paytda uning yoshlarga beradigan tarbiyasi, «odob-axloqi qanday bulishini» jiddiy uylab, tahlil qildi va tarbiya xalqning milliy an`analariga asoslanishini nazarda tutdi. Tarbiya insondagi barcha

fazilatlarning asosi ekanligini, tarbiya tug’ri yulga quyilmasa, faqat yoshlar urtasidagina emas, balki insonlar jamoasida insonparvarlik, odob-axloq, bir-biriga munosabatdagi izzat-hurmat, intizom buzulishini ta`kidlab: «Tarbiyadur ishning boshi, boshqa yulning yuq tug’risi»,-deydi.

Pedagogning fikricha: «Bu yurtning kelajagi bolalar». Ularda tarbiyani yoshligidan shakllantirish kerak. Inson yoshligida olgan tarbiya orqali hayotda uz urnini topadi, xalqqa nafi tegadigan shaxs bulib etishadi. «Agar bolalar kelajakni tug’ri tushunmaydigan, nodon bulib voyaga etsa, bunday yoshlari bor xalqning eli kurkamlashmas, fikri uyg’onmas», deb tarbiya maqsadi yoshlarda istiqlol haqidagi fikrlarni uyg’otish, mustaqillik uchun kurashuvchi shaxs sifatida shakllantirishdan iboratligini kursatdi.

Yoshlar ongli tarbiya kurib, voyaga etsa, «tarbiyasi tuliq bulsa, istiqlolning mazasini sezadi», el mustaqilligi mazmunini, uning zarur ekanligini tushunadi, bunga erishish yulini tug’ri tanlay oladi, deb mustaqillik maqsadiga erishish yulini bexato anglashi uchun yoshlarni ma`naviy siyosiy etuk qilib tarbiyalashning  ahamiyatiga alohida e`tibor qaratilishini eslatib utadi.

Shoir yoshlarning ma`naviy-axloqiy shakllanishida mehnat tarbiyasiga alohida e`tibor qaratdi. Inson uz oldiga quygan maqsadiga mehnat tufayli erishishini, «kungil qumsagan narsalar mehnat qilmay topilmasligini» tushuntirdi. Shuning uchun bolalarni yoshligidan mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash zarur. Mehnat qilishdan qochish- yoshlar hayotni notug’ri tushunishiga olib kelishini, insoniy fazilatlarni yaxshi uzlashtirmaslikka grifdor etishini eslatib: «Ishyoqmas, yalqovlar buzuq yulga tez kirar»,-deydi.

Mehnatning maktab tarbiyasidagi urniga katta ahamiyat bergan S.Majidov «Alifbe», «U’qish kitobi» darsliklariga kiritgan «Ota vasiyati», «Xalq sinagan bolalar», «Ziyrak bola», «U’jar bilan odobli bola», «Ota bilan bola», «Oltini un ikkiga aylantirish» va boshqa hikoyalarida bolalarni kichik yoshdan maktab ichidagi va atrofidagi turli ishlarni ishlatib, shuningdek oiladagi kundalik kichik hayotiy topshiriqlarni bajartirib borish orqali mehnat kunikmalarini oila va maktabga bog’liq holda amalga oshirish zarur deb hisoblaganligini kuramiz.

Pedagogning fikricha, xalqning tinch va farovon hayot kechirishi el farzandlarining uz vatanini sevishiga bog’liq. U «Harib (chorshab) eding» she`rida vatanparvarlik tuyg’usi qoraqalpoq xalqining qadimdan qon-qoniga singib ketgan tarbiya ekanligini, ularning insoniylik tabiatiga mujassamlashganligini tushuntirdi.

Mustaqillikning g’animatligini anglamay, istiqlolga intilmay yashash-bu qurqoqlik. Qaysi el mustamlakada yashasa, bu ularning qurqoqligi tufayli, vatanparvarlik tushunchalari hali talab darajasida bulmaganligi, «qullikda ezilgan elning, odamining bari qurqoq» deb, xalq mustaqilligi uchun intilishdan qurqmaslikni, buning haqiqiy

vatanparvarlik hisoblanishini tushuntirdi. Shu g’oyalarni amalga oshirish uchun hozirgi paytda esa «Bilim bilan mardlik darkor»ligini, bu vatanparvarlik tarbiyasidagi eng zarur hislatlar ekanligini tushuntirdi.

Shoir yaratgan darsliklarida va kup sonli nasihat she`rlarida yoshlarning axloqiy tarbiyasida insonparvarlik, dustlik, hamjihadlik, xalqlar dustligi, nutq madaniyati va boshqa fazilatlarning ham ahamiyati katta ekanligini tushuntirdi. Ayniqsa, yoshlarning estetik tarbiyasiga alohida e`tibor berdi.

5. S.Majidov yoshlarning estetik va jismoniy tarbiyasi haqida.

Marifatparvarning fikricha, estetik tarbiya bolalarning ijodiy qobiliyatini shakllantiradi, kelajakka intilishini orttiradi, undagi yaxshi tuyg’ularni harakatga keltiradi, orzularini tug’ri yunaltirib, shu yulda zavqlanishini jonlantiradi. Shoir milliy bayramlarning, urf-odat va an`analarning yoshlarni guzallik ruhida tarbiyalashdagi ahamiyatiga alohida e`tibor berib, «Alifbe», «U’qish kitobi», «egedelar (kattalar) savodi» darsliklarida va tuzgan uquv dasturlarida bularga etarlicha urin berdi. Ayniqsa, yoshlarning estetik tarbiyasida badiiy adabiyotning xizmati ulug’ hisobladi. Bolalarning estetik zavq olishi uchun avvalam bor guzallik ob`ektining ichki mazmuniga, sung shakliga baho berishni eslatib, badiiy adabiyot xalq manfaatini kuylashi, shoirlar xalqqa maqul-«manzur yuldan yurishi» lozimligini, «fuqaroning manfaati uchun» xizmat qilishi kerakligini, ayniqsa shoirlar e`tiboriga «tug’ri bulsin yozgan xating (she`ring)» deb ijodkorlarning uz asarlarida hayotiy haqiqatni yozishini, real voqealarni bayon qiluvchi badiiy asarlargina xalq sevib uqiydigan, tarbiyaviy ahamiyatga ega, estetik sezgilarni rivojlantiruvchi asarlar hisoblanishini tushuntirdi. Shularni inobatga olib, pedagog uz darsliklariga jahon adabiyoti mumtoz shoirlarining asarlaridan, fol`klor namunalaridan kuplab matnlar kiritgan edi.

Shoir yoshlarning estetik tarbiyasida musiqa san`atining ahamiyatiga ham e`tibor berdi. Uning uzi etuk sozanda bulib, xalq musiqalarini dutorda mahorat bilan ijro etgan. «Bog’dagul» dramasiga un beshga yaqin xalq musiqalarini tanlab olib, uning ohongiga mos keladigan she`rlar bitganligi ham buning isbotidir. Pedagogdagi bu xususiyatlar uzi tashkil qilgan Qung’irotdagi jadid maktabiga (1912) ashuladan dars kiritishiga va buni sinfdan tashqari mashg’ulotlarda olib borishiga sabab bulgan edi.

S.Majidov yoshlarning chaqqon, epshil, etuk tushunchaga va jismoniy guzallikka erishishida bolalar uyinining va ulardagi jismoniy madaniyatning shakllanishiga ham e`tibor qaratdi. «Alifbe» darsligida «Jamoa bulib uynaydigan uyinlar» degan mavzu berilib bunda: «shullik», «qasharmon tup», «tupli tayoq», «ang’aloq tup», «havo tup»,

«uchta qaqchimay», «shuy tashlamoq», «iyt quyriq», «taqia tepmak», «aqsoq qorg’a» va boshqa qatar harakatli uyin turlarini keltirgan.

Harakatli uyinlar bola tanasiga, sezgi a`zolariga ta`sir kursatib, ularning tug’ri usishiga, jismoniy baquvvat bulishiga yordam beradi. Ayniqsa, harakatli uyinlar orqali bolalarning uz xatti- harakatlarini nazorat qilishi rivojlanib, ishning bir shaklidan ikkinchisiga tez tushib ketish kunikmalari yuzaga kelishi, yangi muhitga tez moslashib, uziga yuklatilgan vazifalarga jon kuydirishi, qiyinchiliklarni engib, havfli vaziyatlarda uzini yuqotmaydigan bulib shakllanishi S.Majidovga ma`lum edi.

Ma`rifatparvarning fikricha, bola yoshligidan uyin jarayonida qay darajada aql bilan ish qilib, topqirlikka, harakat izchilligiga ega bulib uynasa, ulg’aygandan sung turmushdagi ishlarida ham bu muvaffaqiyatlarining foydasi tegizadi. «U’yinda uzgan- chinda uzib, chin uyinda yutqazmaydi» deb, uyinning bola kelajagidagi ahamiyatini ta`kidlaydi.

Pedagog uzining «U’qish boshqa, uyin boshqa» deb nomlangan she`rida bolalarning vaqtida uynab, vaqtida maktabga borishini, uyinning uz me`yorida bulishi zarurligini ta`kidlaydi.

S.Majidov bolalar vaqtida uxlab, vaqtida ovqatlanishining jismoniy jihatdan sog’lom usishida foydasi katta ekanligini ham inobatga oldi. «Kup emak bilan kup uyqu, ikkovi hech ham kelishmas» deb, ovqatni ortiq iste`mol qilish, me`yoridan kup uxlash salomatlikning buzilishiga olib kelishini aytgan. Inson uchun eng kerakli narsa jismining salomatligi. Jismoniy salomatlik uning baxtli yashashining, hayotiy yutuqlarining garovi, chunki: «Buyuk aql, teran mushohada sog’lam bulgan tanda bor», deb yoshlarning aqliy faoliyati, muvaffaqiyatlari asosida ularning tana sog’ligi yotishini ta`kidlaydi. Pedagog bolalarga jismoniy tarbiya berish haqidagi fikrlarini «Alifbe», «U’qish kitobi» darsliklarida yanada davom ettirgan. Kitob «Tula boy», «Salomatlik teran boylik», «Sog’liqni saqlang», «Boylik» nomli hikoyalardan iborat bulib, ularda ustoz tomonidan uquvchilarga jismoniy tarbiyaning ahamiyati haqida tushuncha beriladi. Ayniqsa, uquvchilarning maktab gigienasi, undagi qoidalar haqida tug’ri tushunchalarga ega bulishini kuzlab: «Uyda ishlaganda» nomli hikoya tuplamiga kiritilgan. Bunda uquvchi dars tayorlaganda yorug’lik chap tarafdan tushishi, stolda yozuv yozishda utirish tartibi va boshqalarda bolaning shaxsiy gigiena qoidalari nazarda tutilib, qimmatli maslahatlar berilgan.

Shunday qilib, biz S.Majidovning pedagogik qarashlarini urganish jarayonida ta`lim va tarbiyaning barcha jabhalari bir-biriga bog’liq, mujassamlashgan holda olib borilishi, yoshlarni istiqlol g’oyasi yulida tarbiyalashda samaralilikning poydevori deb hisoblaganligini kuramiz.

«S.Majidovning ma`rifiy-pedagogik qarashlari» mavzusidagi ma`ruza matnidan uzluksiz ta`lim tizimida foydalanish uchun uqituvchilarga uslubiy kursatmalar

Ma`ruza matni ushbu kundagi barkamol avlod tarbiyasini shakllantirayotgan mustaqil Vatanimizdagi uzluksiz ta`lim tizimida qullanishi yoshlarni aqliy va ma`naviy jihatdan tarbiyalashda katta ahamiyatga ega ekanligini ishimiznng kirish qismida eslatgan edik. Endi shularning isbotini kurib chiqishni nazarda tutib, ma`ruza matnini uzluksiz ta`lim tizimida qullanishi uchun uqituvchi-ustozlarga uslubiy kursatmalar berishni lozim deb topdik.

Uzluksiz ta`limning boshlang’ich sinflarida ayniqsa 1-sinfda **«Alifbe»ni urganish** davrida yuqorida suz qilingan «S.Majidovning didaktik qarashlari» paragrafini samarali foydalanish mumkin. Bunda harflarni bug’inga bulib, ketidan suz, gap qurab uquvchilarning urganishi uchun oson bulishini nazarda tutib tuzish tajribalarining (ap, apa, a, p, a va h.) hozirgi davrda ham e`tiborga loyiqligi, uqituvchilar uchun uslubiy tajriba tarzida shu kunga qadar davom etib, uz ahamiyatini yuqotmaganligini, S.Majidovning usha davrdagi uqituvchilarga tavsiya qilgan uqitish uslublarini hozirgi birinchi sinflardagi «Alifbe»[1] darslarida ham faol qullanish mumkin ekanligini inobatga olish zarur. Ayniqsa ma`ruza matnining ushbu paragrafidagi S.Majidov qullab-quvvatlagan va uning «Alifbe»ga yozgan kirish suzida ifodalangan XX asrning 20-yillaridagi uqitish printsiplari, jumladan, dars materiallari uquvchilarning yosh xususiyatiga, ulardagi bilim-tushuncha darajasiga mos bulishi, darsning qiziqarli tashkil qilinishi, bilish noma`lumdan ma`lumga, osondan qiyin va murakkablikka utishi, uquvchilarning mustaqil bilim olishlarini tashkil qilish, uquv materiallarining ilgarigi mavzular bilan bog’liq bulishi, ta`limning izchilligini saqlash, darsning rasmlar yordamida kursatmalilik bilan olib borilishi va ijodiy tashkil qilinishi, bilimni puxta uzlashtirib, darsning tushinarli bulish tamoyillari hozirgi davrda uzbek tilidagi R.Safarova va b., qoraqalpoq tilidagi E.Berdimuratov va b. muallifligidagi «Alifbe»ni uqitish jarayonida ham katta ahamiyatga ega.

Ma`ruza matnidan urin olgan S.Majidov qarashlarida bolalarning jismoniy madaniyati va estetik tarbiyasi masalalarini esa **V sinfdagi «Adabiyot» darsida** berilgan xalq bolalar uyinlari: «Tulkichak», «Avalaman, duvalaman», «Ha tuyalar, tuyalar» mavzularini urgangan paytda uquvchilarga qushimcha keng qamrovli tushunchalar berish uchun foydalanish zarur. Chunki S.Majidovning «Alifbe»sida berilgan «Oshiq uyinlari», «Guruh bulib uynaydigan uyinlar» va boshqalarning tarbiyaviy ahamiyati batafsil tushintirilgan. Shu materiallarni uqituvchilar yuqorida qayd etilgan xalq uyinlari buyicha

---

[1] Р.Сафарова, М.Иноятоав, М.Шокирова, Л.Шерматова. Алифбе. Тошкент. «Манавият». w00r; Бердимуратов Е, Тимашев Н, Хожамуратова №. !лифбе. Н5кис` Билим, w000.

dars utgan paytda tula foydalanishi va ularning uzlari harakatli uyinlar, shuningdek, uning tarbiyaviy ahamiyati tug’risidagi tushunchalarini yanada chuqurlashtirishi, natijada uquvchilarga keng qamrovli bilimni shakllantirish mumkin.

Bulardan tashqari ushbu sinfdagi «Tez aytishlar», «Maqol-matallar» mavzusini, **VII sinfda «Adabiyot» darsligida** berilgan: «Topishmoqlar» va «Tez aytishlar» mavzusini utgan paytda uquvchilarga S.Majidov tomonidan «Alifbe»ga kiritilgan (47, 69-betlar) tez aytishlar, topishmoqlar bilan maqol-matallarni va ma`ruza matnidagi «S.Majidovning didaktik qarashlari» paragrafida tahlil qilingan materiallardan uquvchilarning tez aytishlarida foydalanish orqali talaffuz mahoratini va tovushlarni tug’ri ifodalash, suzlardagi ketma-ketlikni saqlash va ovoz chiqarish a`zolarini takomillash-tirish maqsadida hozirgi darslarda ham qullanilsa buladi. Ayniqsa, XX asr boshidagi maqol-matallar va topishmoqlar uquvchilarning mantiqiy rivojlanishini yuksaltirishdagi xizmatini uqituvchilarga taqqoslash usuli bilan tushintirishi ayni foydali hisoblanadi.

Shuningdek, **V sinfdagi «Adabiyot» darsligida** S.Majidovning 1925 yilda «Alifbe»ga kiritilgan «Turt mavsum», A.Dabilovning «Yoz mavsumi» peyzaj she`rlari berilgan. Ushbu mavzularni urganish paytida uquvchilarni estetik jihatdan tarbiyalash nazarda tutilgan. Demak, uqituvchi bu erda ma`ruza matnidagi S.Majidov yoshlarning estetik tarbiyasi haqidagi materiallarini foydalanish mumkin.

Ushbu sinfning IV choragida utish uchun «Dust tanlash haqida» mavzu va VII sinfda «Ikki dust» ertagi berilgan. Ushbu mavzularni urganish jarayonida ma`ruza matnidan urin olgan S.Majidov nazarida yoshlarning odob-axloqi va ma`naviy tarbiyasi masalalarini urganish orqali bolalarni dustlik va uzaro hamkorlik ruhida tarbiyalash buyicha keng qamrovli tushunchalar berish maqsadida foydalanilsa buladi.

U’qituvchilar **VI sinf «Adabiyot» darsida** N.Davqaraevning «Internatda» hikoyasini, VIII sinfda «XIX asrning oxiri XX asrning boshidagi Qoraqalpog’istondagi siyosiy-iqtisodiy ahvollar» mavzularini urganish paytida XX asrning 20-30-yillaridagi maktab yoshidagi bolalar ahvoli, yangi maktab va internatlar tashkil qilish masalalari, ayniqsa XX asr boshidagi ma`rifatchilik va jadidchilik harakatlari tug’risida fikrlar yuritilganda ma`ruza matnida berilgan: «XX asr boshidagi ijtimoiy-tarixiy ahvol» paragrafini qushimcha ravishda kurib chiqish tavsiya etiladi. Bu paragraf uqituvchilar uchun XX asr boshidagi maorif, jadidchilik harakati, mustaqillik g’oyalari, xalq ta`limi, bolalarning hayoti va boshqalar tug’risida bir qator ma`lumotlar berildi. Bular maktab uqituvchilarining va uquvchilarning ushbu davr tug’risida, ayniqsa mustaqillikka intilish tarixi haqidagi tushunchalarini yanada kengaytiradi.

Bulardan tashqari **VIII sinfning «Adabiyot» darsi** IV choragida jadidchilik harakatining «ung» qanot vakili shoir Sidiq Tuqpon ug’lining «Oq qopchiq» va boshqa

she`rlarini urganish jarayonida, IX sinfda A.Dabilovning hayoti va ijodini urganish paytida ma`ruza matnining «XX asr boshidagi ijtimoiy-tarixiy ahvol» paragrafini, undagi chor Rossiyasi mustamlakachiligi davridagi ahvolni, bir butun qoraqalpoq xududining ikki qirg'oqqa bulinib ma`muriy boshqarishlari ikki xil bulganligini va boshqalarni aytib, Sidiq va Abboz shoirning 20-yillardagi she`riyatini, jadidchilik g'oyalarini ma`ruza matni materiallari bilan yanada chuqurlashtirish mumkin. Ayniqsa, **IX sinfdagi «Adabiyot» darsida** «Urushdan (1941) oldingi qoraqalpoq adabiyotidagi poeziyaning rivojlanishi» mavzusini urganish jarayonida uquvchilarga S.Majidovning qoraqalpoq adabiyotida poeziya, proza, dramaturgiya janrlarini yuksaltirishdagi xizmatlarini batafsil yoritib berish uchun ma`ruza matnidagi «S.Majidovning hayoti va ma`rifiy faoliyati» paragrafdan foydalansa buladi.

Shuningdek, ma`ruza matnidan urta maxsus, kasb-hunar kollejlaridagi fanlarni urganish jarayonida ham foydalanish imkoniyati bor. Masalan **«U'zbekiston tarixi» fani** mazmunidan «Istiqlolchilar harakati», XX asr boshidagi «Turkistonda jadidchilik harakatining kuchayishi» mavzusi joy olgan. Bunda jadidlar faoliyatining tarixiy ahamiyati «Yosh xivaliklar», «Yosh buxoraliklar» tarixini bilish nazarda tutilgan. Mana shu jarayonda ma`ruza matnining «XIX asr oxiri XX asr boshida Qoraqalpog'istondagi madaniy-tarixiy sharoit va jadidchilik harakati» paragrafidagi «Yosh xivaliklar» harakatining Qoraqalpog'istondagi faoliyatini va istiqlolchilar harakati yutuqlaridan qushimcha foydalanish zarur.

Bulardan tashqari «U'zbekiston tarixi» fanida «Xorazm va Buxorada istiqlol uchun harakatning davom etishi, uning zuravonlik bilan bostirilishi» haqidagi ma`lumotlarni urganish muljallangan-ligi ma`lum. Ushbu mavzuni urganish jarayonida ma`ruza matnidan joy olgan Chimboy va Taxtakuprikdagi istiqlol uchun bulgan kurashlarni, «bosmachilar» deb nomlangan quzg'olanchilarning mustaqillikka intilish harakatlaridan qushimcha sifatida foydalanish imkoniyati bor.

Gap ketayotgan uquv fani dasturida 20-30 yillardagi «U'rta Osiyo xalqlari milliy istiqlolchilik harakatining engilishi sabablari va tarixiy saboqlari» deb nomlangan mavzu berilgan. Shuningdek, ushbu fan mazmunida 20-30-yillardagi «Xalq maorifi «Hujum» harakatining uyushtirilishi» masalalarini urganish nazarda tutilgan. «Alifbo»ning ketma-ket ikki marotaba uzgartirilishi ta`lim sohasidagi islohotlar, savodsizlikni tugatish jamiyati (ODN) ning faoliyati va boshqalar tug'risidagi ma`lumotlarni urganishda ma`ruza matnining «XIX asr oxiri XX asr boshida Qoraqalpog'istondagi madaniy-tarixiy sharoit va jadidchilik harakati» deb nomlangan paragrafdan qushimcha material sifatida foydalanish mumkin.

«U'zbekiston tarixi» fanini uqitish jarayonida «Shurolar hukumatining qatag'onchilik siyosati va uning mohiyati» nomli mavzu berilgan. Mana shu masalalarni

urganish jarayoni ma`ruza matnida joy olgan: «S.Majidovning hayoti va ma`rifiy-jadidchilik faoliyati» paragrafidan foydalanilsa, uquvchilar tomonidan masalani yanada chuqurroq bilish imkoni yuzaga keladi.

U’rta maxsus, kasb-hunar ta`limida **«Ma`naviyat asoslari» fani** 40 soat hajmda utiladi. Ushbu fanni uqitish jarayonida ham ma`ruza materiallaridan faol foydalansa buladi. Darslikda «Ma`naviyat va ma`rifat» nomli mavzu bor. Shu mavzuni talabalarga chuqur urgatish maqsadida ma`naviyatning va ma`rifatning nima ekanligi haqida har taraflama tushunchalarni shakllantirish maqsadida ma`ruza matnidagi XIX asrdagi ma`rifatchilik g’oyalarining uziga xosliklarini, ularning oldiga quygan ijtimoiy-siyosiy maqsadlarini qushimcha ravishda tushuntirish orqali uquvchilarga yanada mazmunli bilim berish mumkin.

Shuningdek, ushbu fanda «Insonparvarlik, vatanparvarlik va tinchliksevarlik-shaxs ma`naviyatining asosiy mezonlari» nomli mavzu berilgan. Ushbu mavzuni urganish jarayonida ma`ruza matnidagi S.Majidovning odob-axloq, yoshlarni insonparvarlik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash haqidagi qarashlari haqida fikr yuritib, mavzuni mazmundor etib etkazib berish imkoniyatlari bor. Ushbu kursda «Shaxs ma`naviyatining zohiriy (tashqi) va botiniy (ichki) alomatlari, ularning estetik munosabati» borasidagi mavzu berilgan. Bu mavzuni uquvchilarga tushuntirish jarayonida ma`ruza matnidagi S.Majidov qarashlaridagi estetik tarbiya masalalarini, undagi mazmun va shakl munosabatlarini qushimcha tushuntirib utilsa, mavzu buyicha bilimlar yanada chuqurlashishi muqarrar.

U’rta maxsus, kasb-hunar ta`limining umumta`lim fanlari uquv dasturlaridan (Toshkent: «Sharq». 2001) urin olgan **«Estetika» kursi** rejasida: «Markaziy Osiyoda estetik tafakkur taraqqiyoti» mavzusi berilgan. Bundan tashqari «San`atning estetik mohiyati», «Estetik tarbiya vositalari», «U’quvchilarni adabiyot va san`at vositasida estetik tarbiyalash» kabi masalalar buyicha uquvchilarda tushunchalar shakllan-tirish muljallangan. Ushbu mavzularni uquvchilar uzlashtirishi jarayonida ma`ruza matnidagi «S.Majidov qarashlaridagi estetik tarbiya masalalari»dan qushimcha foydalanishlari mumkin.

Ayniqsa, kasb-hunar kollejlarida **«Pedagogika»[2] fanini** urganish jarayonida uqituvchilar qushimcha material sifatida ma`ruza matnidan foydalanishlari mumkin. Darslikdagi «Didaktika predmeti va uning vazifalari» nomli VIII bobi, «Ta`lim qonuniyatlari va qoidalari» nomli XIII bobidagi: «Ta`limning ilimiylik, tizimlilik va izchillik printsipi», «Ta`limning amaliy hayot bilan bog’lanish printsipi», «Ta`limda onglilik va faollik printsipi», «Kursatmalilik printsipi», «Ta`limning tushunarli bulishi

[2] Mavlonova R, Turaeva O, Xoliqberdiev Q. Pedagogika. Kasb-hunar kollejlarining talabalari uchun darslik. Toshkent: Uqituvchi, 2002.

printsipi», «Ta`limni turmush bilan bog’lash printsipi», «U’qitishda individual yondoshish printsipi» mavzularini urganish jarayonida matnning «S.Majidovning didaktik qarashlari» nomli paragrafidagi S.Majidovning ta`lim nazariyasi sohasidagi qarashlarini utgan asrning 20-yillaridagi uqitish uslublari bilan taqqoslanilsa mavzu haqidagi tushunchalar yanada mustahkam bulishi mumkin. Shuningdek, ma`ruza matnining ushbu paragrafida ilmiy tahlil qilingan S.Majidovning «Alifbe», «U’qish kitobi», «egedelar (kattalar) savodi» darsliklarining yozilish tamoillari va bulardan tashqari S.Majidov tuzgan maktab fanlari dasturlarining («Qoraqalpoq viloyatidagi savodsizlikni tugatish maktabiga dastur», M., 1931, «Qoraqalpoq tili grammatikasi». M., 1932 va h.) tuzilishidagi uziga xosliklarini «Pedagogika» kursidagi: «U’zbekiston maktablaridagi ta`lim mazmuni» nomli XIV bobga tegishli «U’quv rejasi, dasturlari va darsliklar» nomli mavzuni utish jarayonida talabalarga keng qamrovli bilim berishni nazarda tutgan holda XX asrning 20-yillardagi uquv dasturlari bilan darsliklarni taqqoslab, chuqur tushintirish maqsadida foydalanish mumkin.

Bularga qushimcha «U’qitish metodlari» nomli XVI bobni urganish jarayonida ham ma`ruza matnidagi S.Majidov tomonidan uqitish metodlariga quyilgan talablarni: ta`lim berishning tarbiyaviy tusda bulishi, uqitishning ilimiy asos egallashi, uqitish metodining tizimliligi va uning tushunarli bulishi, uqitishning ongliligini ta`minlash, bilimlarning puxta urgatilishi, uqitishda nazariy va amaliy bilimlarni bir-biri bilan bog’lab olib borilishi va boshqa metodlarni taqqoslab, ma`rifatparvar tomondan tavsiya etilgan uqitish metodlariga quyilgan talablar hozirgi davrda ham ahamiyatini yuqotmaganligini uquvchilarga eslatib utish zarur.

Haqiqatdan ham suz yuritilayotgan «Pedagogika» fanining asosiy qismini «Tarbiya nazariyasi» tashkil etadi. Ushbu sohani urganish jarayonida uqituvchi talabalarga ma`ruza matnining S.Majidovning odob-axloq haqidagi qarashlari paragrafidan tuliq foydalanishsa buladi. Ayniqsa, «Axloqiy tarbiyaning vazifasi», «Axloqiy tarbiyaning mazmuni» mavzularni urganish jarayonida, shuningdek, ushbu darslik mazmunidan joy olgan «Tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi» mavzusida S.Majidovning yoshlarni istiqlol g’oyasi ruhida tarbiyalash maqsadini tushuntirib, tarbiya oldiga quyilgan vazifalarni shu kungi mustaqillik g’oyasi, mafkurasi bilan taqqoslab urgatish mumkin. Yana bir e`tiborli joyi-darslikda «Tarbiyada uquvchilarning yoshi va uziga xos xususiyatlarini hisobga olish» mavzusi berilgan. Bu mavzuni urganish jarayonida S.Majidovning ham ushbu masala yuzasidan bildirgan qarashlari qushimcha ravishda tushuntirilib utilsa, talabalar bu mavzu XX asrning 20-yillarida ham pedagogikada muammo sifatida kutarilib chiqqanini bilib oladilar.

Shuningdek, «Pedagogika» darsligida «Ilm va kasb egallash haqida» nomli mavzu berilgan. Ushbu mavzuni utish jarayonida ma`ruza matnidan urin olgan: «S.Majidovning

didaktik qarashlari» nomli paragrafda ifodalangan ilmni fanning ijtimoiy hayotidagi urni, yoshlarga bilim urgatish g'oyalari va ularga hunar, politexnik bilim berish qarashlarini qushimcha tushuntirib, taqqoslab urgatgan maqul.

Ma`ruza matnidan urin olgan «S.Majidovning odob-axloq, jismoniy madaniyat hamda nafosat tarbiyasi haqidagi qarashlari» nomli paragraf bor. Ushbu paragrafdagi S.Majidovning yoshlarni vatanparvarlik va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash haqidagi g'oyalari haqida «Pedagogika» fanidagi «Mehnat tarbiyasi» mavzusini urganish jarayonida, bundan tashqari S.Majidovning estetik tarbiya borasidagi qarashlarini «Pedagogika» darsligidagi «Nafosat tarbiyasi» mavzusini urganish paytida, shoirning «Jismoniy tarbiya» haqidagi fikrlarini darslikdagi «Badan tarbiyasi» mavzusini urganish jarayonida talabalarga tushuntirish mumkin.

Ma`ruza matnidan OU'Yu ning bakalavr yunalishidagi **«Pedagogika» fanini**[3] urganish jarayonida ham foydalanish imkoniyati bor. Ushbu fanda «Tarbiya metodlari» mavzusi berilgan. Mana shu mavzuni utishda S.Majidov tomonidan ilgari surilgan yoshlarning odob-axloqini shakllantirishdagi: suhbatlashish, tahlil qilish, namuna kursatish, pedagogning shaxsiy axloqiy harakati, rag'batlantirish, jazolash va boshqa tarbiya metodlarini taqqoslab urgatish yanada qushimcha tushunchalar shakllantirishi mumkin.

Bulardan tashqari «Pedagogika» fanida «Axloq, odob va xulq tarbiyasi» mavzusi bor. Ushbu mavzuni urgatish paytida ma`ruza matnidagi «S.Majidovning odob-axloq tarbiyasi haqidagi qarashlari» nomli paragrafidan foydalanish-talabalarning axloqiy tarbiyaning tarixiy rivojlanish bosqichlari haqida ham tushunchalar olishiga imkoniyat yaratadi.

Ma`ruza matnida ilm-fanning inson aqli va jamiyatni rivojlantirishdagi xususiyatlari haqida, suz yuritilgan «S.Majidovning didaktik qarashlari» nomli paragrafini «Pedagogika» fanida urganilishi muljallangan «Aql tarbiyasi» mavzusida qushimcha foydalanilsa, talabalar mavzu mazmunini yanada yaxshiroq uzlashtir-ishiga imkon beradi.

Bulardan tashqari «Pedagogika» fanida «Mehnat, kasb tarbiyasi, estetik tarbiya» nomli mavzular bor. Mana ushbu masalalarni talabalarga urgatish jarayonida ma`ruza matnidagi «S.Majidovning odob-axloq, jismoniy madaniyat hamda nafosat tarbiyasi haqidagi qarashlari» paragrafida tafsiflangan S.Majidovning yoshlarni mehnat tarbiyasi, kasb-hunar, politexnik bilim olishi borasidagi qarashlarini qushimcha tushuntirib utish urinli. Bundan tashqari mutafakkirning yoshlarga estetik tarbiya berish yuzasidan

---

[3] Pedagogika fanidan namunaviy dastur. Tuzuvchilar: G'aybullaev N, Quronov M, Nishonaliev U. Toshkent, 2004.

bildirgan qarashlaridan ham talabalarning estetik tushunchalarini chuqurlashtirishda foydalansa buladi.

Shuningdek «Pedagogika» fani mazmunida «Ta`lim funktsiyalari va tamoyillari», «Ta`lim metodlari va vositalari», «Ta`limning tashkiliy shakllari», «Ta`lim sifatini aniqlash va rag’batlantirish», «Pedagogik mahorat» kabi mavzularni urganish jarayonida ma`ruza matnining «S.Majidovning didaktik qarashlari» paragrafidan qushimcha material sifatida foydalanilsa, talabalar bilimini yanada takomillashtirish-maqsadga muvofiq buladi.

Ayniqsa, ushbu «Pedagogika» kursidagi «Pedagogik g’oyalar tarixi va ta`lim kontseptsiyalari» mavzusini urganish jarayonida S.Majidovning yoshlarni milliy mustaqillik g’oyasi ruhida tarbiyalash haqidagi qarashlari, uning XX asrning 20 yillaridagi pedagogika sohasidagi ilg’or tajribalarni qullab quvvatlashi va ta`limning an`anaviy asosga ega bulishi haqidagi g’oyalarini qushimcha ravishda tushuntirib berilsa, talabalarning ham aqliy ham ma`naviy yuksalishiga erishishi mumkin.

Shuningdek, OU’Yularda utiladigan «**Pedagogika tarixi»**[4] **fanini** urganish jarayonida ham ma`ruza materiallaridan foydalanish mumkin. Ayniqsa, ushbu fandagi «Turkistonda jadidchilik harakati va uning ma`rifiy rivaojlanishdagi urni» mavzusini urganish jarayonida: Munavvar Qori, Fitrat, Behbudiy va boshqalar bilan taqqoslagan holda, S.Majidovning ma`rifiy-jadidchilik faoliyati va ta`lim-tarbiyaviy qarashlarini ham qushimcha urganish uchun topshirilsa, talabalar Turkistondagi jadidchilik harakati haqida keng qamrovli tushunchaga ega buladilar.

QQDU va NDPIlarda «Pedagogika tarixi» kursida qoraqalpoq mutafakkirlarining maorif, ta`lim-tarbiya sohasidagi faoliyat-larini urganish ham rejalashtirilgan. Bunda «S.Majidovning ma`rifiy jadidchilik faoliyati va ta`lim tarbiyaviy qarashlari» mavzusi berilib, buni uqish jarayonida talabalar va uqituvchilar ma`ruza matnidan tula foydalanishi mumkin.

Bulardan tashqari akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun muljallangan **«Pedagogika tarixi»**[5] **kursida** ham ma`ruza materiallaridan foydalanish mumkin. Ma`ruza matni «Pedagogika tarixi» kursining, V bobida berilgan «XIX asrning oxiri XX asr boshlarida ijtimoiy hayot, madaniyat, ta`lim-tarbiya, pedagogik fikr» nomli mavzuni qushimcha urganish uchun material bulib hisoblanadi.

Oliy uquv yurtlarida, jumladan Qoraqalpoq davlat universitetining «Ma`naviyat asoslari» iqtisosligida **«Jadidlarning ma`rifatparvarlik harakati»** nomli maxsus kursni urganish rejalashtirilgan. Ushbu fan muzmunini urganish jarayonida ma`ruza matnidan, ayniqsa, samarali foydalanish imkoniyatlari bor. Bunda «Jadidchilik va milliy xalq

---

[4] Xasanboeva O, Xasanboev J, Xamidov H. Pedagogika tarixi. Toshkent: Uqituvchi, 1997.
[5] Zunnunov A, Tuxliev B, Ma`mudov X. Pedagogika tarixi (kollejlar uchun darslik). Toshkent: Sharq, 2002.

ta`limining foydasi» nomli mavzu berilgan. Ushbu mavzuni talabalarga utish jarayonida va talabalarning mustaqil bilim olishlarini tashkil qilishda ma`ruza matniga tegishli «XIX asr oxiri XX asr boshida Qoraqalpog’istondagi madaniy tarixiy sharoit va jadidchilik harakati» nomli paragrafidan tula foydalanishsa buladi. Shuningdek, «Jadidchilik harakatining yirik vakillari» mavzusini urganish jarayonida «S.Majidovning hayoti va ma`rifiy jadidchilik faoliyati» nomli paragrafidan foydalanish mumkin.

Suz yuritilayotgan ushbu maxsus kursda berilgan «XX asr boshidagi jadid adabiyoti, teatr san`atining rivojlanishi» mavzusini uqigan paytda matnda tavsiflangan S.Majidovning 20-30-yillardagi jadidchilik she`riyatini rivojlantirishdagi tutgan urni, qoraqalpoq teatri sohasidagi katta yutuq hisoblangan «Bog’dagul» dramasi haqidagi materiallar orqali talabalarda qushimcha tushunchalar hosil qilish mumkin. Ushbu maxsus kursdan urin olgan yana bir mavzu «Turkistonda xalq (1916) harakatlari va jadidlar» deb nomlangan. Ushbu mavzuni urganish paytida Markaziy Osiyoda keng qamrovli yuz bergan 1916 yildagi xalq quzg’olanini yuzaga keltirgan jadidchilik harakatining asl mohiyati tushuntirilgan ma`ruza matnining «XIX asr oxiri XX asr boshida Qoraqalpog’istondagi tarixiy sharoit va jadidchilik harakati» paragrafidan foydalanilsa uqituvchi va talabalarda chuqur tushuncha shakllantirilishi mumkin.

Shuningdek, suz yuritilayotgan «Jadidlarning ma`rifatparvarlik harakati» nomli maxsus kursga «Jadidlar harakatining siyosiyla-shuvi» nomli mavzu kiritilgan. Ushbu mavzuni urganish jarayonida S.Majidovning ijtimoiy-siyosiy qarashlaridan foydalaniladi.

Ma`ruza matniga tegishli «S.Majidovning hayoti va ma`rifiy jadidchilik faoliyati» nomli paragrafdan suz yuritayotgan maxsus kursdagi «Jadidlarning sovet davridagi harakati va ularning taqdiri» nomli mavzuni utganda nazariy ma`ruzada va amaliy mashg’ulotlarda foydalanish zarur. Shuningdek, ushbu «Jadidlarning ma`rifatparvarlik harakatlari» nomli maxsus kursdan joy olgan «XIX asr oxiri XX asr boshidagi Qoraqalpog’istondagi maktab va ta`lim-tarbiya» nomli mavzuni urganish jarayonida matndagi «S.Majidovning ma`rifiy-jadidchilik faoliyati va ta`lim- tarbiyaviy qarashlarining shakllanish shart-sharoitlari», «S.Majidovning ta`lim-tarbiyaviy qarashlari» nomli paragraf-lardan foydalanish talabalarning masalani yanada chuqurroq urganishni tashkil qilishda katta ahamiyatga ega.

Bulardan tashqari suz yuritilayotgan maxsus kursda «S.Majidov, Omar Suyirbek ug’li va Abdiqodir Bekimbet ug’lining ma`rifiy qarashlari» nomli mavzu berilgan. Ushbu mavzuni urganish jarayonida, ayniqsa S.Majidovning ma`rifiy qarashlari haqida gap ketganda «S.Majidovning ma`rifiy jadidchilik faoliyati va ta`lim tarbiyaviy qarashlari» nomli ushbu ma`ruza matnidan asosiy material sifatida foydalanilsa buladi.

Yana bir e`tibor qaratadigan narsa-maxsus kurs mavzusidan joy olgan «Qoraqalpog’istonda 1930 yildagi maktab va ta`lim-tarbiyaning rivojlanishi» mavzusi

uchun ham ma`ruza matnidan foydalanishda bir qancha materiallar bor. Bunda «XIX asr oxiri XX asr boshida Qoraqalpog'istondagi madaniy-tarixiy sharoit va jadidchilik harakati» paragrafida tavsiflangan 30-yillardagi maktab, xalq ta`limi masalalarining yoritilishidan foydalanilsa, talabalar bir qancha qushimcha ma`lumotlarga ega buladilar.

Shuningdek OU'Yularida **«Milliy istiqlol g'oyasi» fani** urganiladi. Ushbu fanni utish jarayonida ma`ruza matni materiallaridan foydalanish imkoniyati bor. Masalan, «Mustaqillik va mafkuraviy muommalar» mavzusini urganish jarayonida pedagogning ta`lim-tarbiyaviy qarashlarining asosi bulgan S.Majidovning ijtimoiy-siyosiy qarashlari bilan ma`ruza matnidagi jadidlar kutarib chiqqan mustaqillik mafkurasini taqqoslab, mavzuni yanada aniqroq tushintirish mumkin. Bundan tashqari, ushbu fandagi «Milliy mustaqillik g'oyasining mazmuni» mavzusini urganish jarayonida ma`ruza matnda tavsiflangan XX asr boshidagi jadidlarning mustaqillik g'oyalarining asosiy mazmunini ham talabalarga qushimcha ravishda urgatish-ularning keng qamrovli bilim olishini ta`minlovchi omillarning biri hisoblanadi.

Shuningdek, ushbu fanga muljallangan «Milliy istiqlol g'oyasining maqsadi va vazifalari» mavzusini utgan paytda, talabalarga XX asr boshida jadidchilar tashabbusi bilan yuzaga kelgan mustaqillik g'oyalarini batafsil tushuntirish zarur. Buning uchun S.Majidovning ijtimoiy-siyosiy qarashlaridan tuliq foydalanish mumkin.

«S.Majidovning ma`rifiy-jadidchilik faoliyati va ta`lim-tarbiyaviy qarashlari» ma`ruza matni NDPI dagi psixologiya ixtisosligida uqitiladigan **«Movaraunnahr xalqlari pedagogikasi»** maxsus kursini urganishda zarur material hisoblanadi. Bu maxsus kurs dasturida «Seybulg'abid Majidovning (1867-1938) pedagogik faoliyati» buyicha 2 soat nazariy mashg'ulot kiritlgan. Bunda: Qoraqalpoq xalqining ma`rifatparvar shoiri S.Majidovning hayoti. Qoraqalpoq diyoriga kelishi. Qung'irotda uzbek shoiri Sufizoda bilan dustlashuvi. Unga 1905 yildagi rus inqilobining va 1916 yildagi oq podshoga qarshi noraziliklarning ta`siri. Rus fanidan andoza olishi, jadid maktablarini qullab-quvvatlashi. Oktyabr` inqilobiga ishonch bilan qarashi. Qung'irot okrug ta`lim bulimining mudiri (1921-24) bulishi. Qoraqalpoq tilida arab al`favitida «Alifbe», «U'quv kitobi» va «egedelar (kattalar) savodi (Toshkent, 1925) darsliklarini yozishi. Shuningdek, «Qoraqalpoq adabiyoti tuplami» (yuqori sinflar uchun xrestomatiya, Turtkul, 1928), «Qoraqalpoq alifbesi» (Turtkul, 1929), «Qoraqalpoq tili» darsligi (1930), «Qoraqalpoq oblastidagi savodsizlar maktabiga dastur» (M., 1931), «Qoraqalpoq tilining addudi (grammatikasi)» (M., 1931) va boshqa uquv qullanma va dasturlarni nashr qilishda qatnashishi. S.Majidov tilshunos-metodist. Uning didaktik fikrlari. «Erkin qoraqalpoq» gazetasida mas`ul kotib (1925-29) bulib ishlashi. Yoshlarni ilm urganish, axloqli, insonparvar bulish, guzallikni tug'ri tushunish ruhida tarbiyalashdagi fikrlari. Sovet davri uchun xizmat qilgan shoirning ta`qib ostiga olinishi (1937) masalalari asosiy

mazmun sifatida berilgan[6]. Yuqoridagi dasturga kiritilgan bu muammolarning barchasi talabalarning foydalanishi uchun ma`ruza matnida tula mujassamlashgan.

Ma`ruza matni materiallarini QDU va NDPIdagi filologiya fakul`tetlarida utiladigan «Milliy uyg’onish davri adabiyoti» kursida ham samarali qullanilsa buladi. Bunda XIX asr oxiri-XX asr boshidagi Qoraqalpog’istondagi madaniy ahvolni, shuningdek, S.Majidovning adabiy-ma`rifiy ijodini urganish masalalari muljallangan. Ushbu mavzular yuzasidan tushunchalar berish maqsadida ma`ruza matnidan tula foydalanish mumkin.

Shunday qilib, biz S.Majidovning ma`rifiy-jadidchilik faoliyati va ta`lim-tarbiyaviy qarashlarini uzluksiz ta`lim tizimida qullanishi yuzasidan uslubiy kursatmalar berar ekanmiz, ma`rifatparvar qoldirgan ilmiy-pedagogik va ma`rifiy-adabiy meroslar shu kungi yoshlarimizni barkamol avlod sifatida tarbiyalashda ham katta ahamiyatga ega ekanligining guvohi buldik. Demak, S.Majidovning ma`rifiy-jadidchilik faoliyati va ta`lim-tarbiya sohasidagi qarashlari nafaqat tarixiy jihatdan, balki shu kungi tarbiya nuqtai nazardan ham kata ahamiyatga ega.

Maktabda qoraqalpoq adabiyoti fanida «S.Majidovning adabiy hayoti va ma`rifatparvarlik faoliyati» mavzusidagi 2 soatga muljallangan dars jarayoni

Dars turi: ilg’or pedagogik texnologiya asosida yangi bilimlarni berish (aralash dars).

Darsning maqsadi: a) Bilim berish maqsadi: U’quvchilarni S.Majidovning adabiy ijodi, ma`rifiy-jadidchilik faoliyati, qoraqalpoq adabiyoti tarixida tutgan urni haqidagi bilimlar bilan qurollantirish.

b) Tarbiyaviy maqsadi: U’quvchilarni olgan bilimlari asosida S.Majidovning Qoraqalpog’istondagi milliy uyg’onish davri adabiyoti, jadidchilik harakatining kuzga kuringan vakili, xalqni istiqlolga da`vat etish harakati namoyandalaridan biri bulganligi, bizning davrimizda (1991) mustaqillikka erishish oson amalga oshmaganligini tushuntirish, ayniqsa, mustaqillikni e`zozlash, bu yulda qurbon bulganlarni hurmat qilishga urgatish.

v) Rivojlantiruvchi maqsadi: U’quvchilarni mustaqil fikrlashga, voqealarni tarixiy-qiyosiy asosda chog’ishtirib tahlil qilishga urgatib, ijodiy faoliyati, mantiqiy fikrlashi, milliy istiqlol g’oyasini ongli ravishda uzlashtirishlariga erishish.

Darsda foydalanilgan uqitish metodlari:

Hikoya, savol-javob, darslik bilan ishlash, induktiv, deduktiv tahlil kabilar.

---

[6] Bazarbaev J, Aleuov U. Movaraunnahr xalqlari pedagogikasi. Dastur. Toshkent. RUMM. Toshkent, 1994. 48-49-betlar; Aleuov U, Bazarbaev J. Movaraunnahr xalqlari pedagogikasi. (Pedagogika institutlari uchun dastur). Nukus: Bilim, 1995. 38-bet.

Darsni tashkil qilish (2-3 min.).

Oldin utilgan mavzu, ya`ni uy vazifasini surash va uni mustahkamlash. Oldingi utilgan mavzu: «Ayapbergan Musaev hayoti va adabiy ijodiyoti» (1880-1936).

U'qituvchi uyga berilgan vazifani uquvchilarning yodiga tushirib, A.Musaevning qoraqalpoq adabiyoti tarixida tutgan urni, ijod yuli, shoirlik mahorati va hokazolarga tuxtalib, uning «sul» qanot jadidchilar guruhiga aloqadorligi, shoirning shurolar hukumati bilan vaqtincha birga hamkorlik qilib turish zaruriyatini tushunganligi, kezi kelganda xalqning mustaqilligi uchun intilishga tayyor bulib yurganligini bayon qildi, bularni uquvchilardan surab uy vazifani mustahkamladi.

U'qituvchi mavzuni utish jarayonida A.Musaevning siyosiy-ijtimoiy qarashlarini S.Majidovning adabiy hayoti va ma`rifatparvarlik faoliyati bilan bog'lab, shu orqali uquvchilarda istiqlolga erishishning uzoq tarixga ega ekanligini va ta`lim-tarbiyaning ijtimoiy hayotda tutadigan urni xususidagi tushunchalarni shakllantirishga harakat qiladi. Shundan sung uqituvchi tomonidan qullanmada berilgan ma`ruza matni asosida S.Majidovning adabiy hayoti va jadidchilik faoliyati, undagi mustaqillik g'oyasining vujudga kelish sharoitlariga tuxtaladi.

U'qituvchi dars jarayonida S.Majidovning Qoraqalpog'istonda shuro hukumati urnatilgandan sung vujudga kelgan uzgarishlarning barchasiga «ozod bulgan» xalq vakili, ilg'or qarashga ega inson sifatida mulohaza yuritganligini ta`kidlaydi. Uning ijtimoiy qarashlaridagi navbatdagi asosiy masala qurilayotgan yangi tuzum tarkibida turib, milliy istiqlolni xalqning quvvatlashi uchun kurashish, ularga «Hukumat farqini bilmasa» yordamlashib, ongli ravishda yangi ijtimoiy qurilishga aralashishini tushuntirish, xalq xujaligini yangidan tashkil etish, ta`lim jarayonini yangilash, mazkur ishlarni amalga oshirib, konstitutsiyaga asoslangan milliy mustaqillikni qulga kiritish bulganligini bayon qilib, nutqini davom ettiradi:

Ma`rifatparvar bu ishlarga butun xalq, ayniqsa, yoshlarni faol ishtirok etishga chorladi. S.Majidovning «Qoraqalpoq» nomli she`rida asosiy masala el uz mustaqilligiga intilishi zarur degan g'oyani shuro hukumati urnatilgandan keyin ba`zan ochiqchasiga davom ettirganligini kuramiz. U shuro hukumati urnatilgach, xalqni milliy ozodlik, mustaqillik g'oyasiga chorlash harakatini tuxtatmadi.

Marifatparvarning fikricha, usha vaqtdagi ijtimoiy- tarixiy sharoit birdaniga milliy mustaqillikka erishishga imkon bermay qoldi. Oktyabr inqilobi totalitar tizimga aylanmoqda edi. Shuni payqagan S.Majidov sovet hukumati urnatildi, deb bu g'alabaga quvonib, tuxtab qolmaslik kerakligi, istiqlol uchun kurashni kengash hukumati tarkibida turib, yashirincha yanada davom ettirishi zarurligini ta`kidladi:

Shavkatga, shonga aldanma,
Tuldir, ortidan qolma

Ish bitdi deb uylama,
Bitmagan ish kup qoraqalpoq.
Kelajakka solmasang nazar,
Chigallashar bundan battar,
U'qi, urgan bilim-hunar,
Bularsan omon qoraqalpoq.
Omonlikda uylanmasang,
Belni bog'lab chog'lanmasang
Uyqungni ochib uyg'onmasang,
etilmoq gumon qoraqalpoq.
Uxlagan el kurkamlasha olmas,
Rivojlangan eldek bula olmas,
Erkinlikdan naf kurolmas,
El bulsa nodon qoraqalpoq.
Nodonlik ketmay pustingdan,
Xorlik kurarsan dustingdan,
U'tkazma ishni vaqtidan,
Bu suzga ishon qoraqalpoq -

deb yozib urnatilgan kengash hukumati rus bol`sheviklari uchun g'alaba buldi. Lekin, bu qoraqalpoq xalqining milliy mustaqilligi uchun tula g'alaba emas edi. Millat manfaatiga mos keladigan istiqlolga hali erishilmadi, «Bitmagan ish kup qoraqalpoq». Buni amalga oshirish uchun bilim, ilm, hunar egallab, siyosiy ong, tushunchaga erishish lozim, buning uchun g'aflat uyqusidan uyg'onish kerak, hozirgi «erkinlikdan naf kurolmaysan» uni sabot bilan davom ettirib, uz mustaqilligingni egallash uchun foydalanmasang, dust deb hisoblagan odamlardan hali jabr kurasan: «Nodonlik ketmay pustingdan, xorlik kurarsan dustingdan». Shuning uchun siyosiy etuk bulib, qonun-qoidalarni egallab, uz mustaqilliging uchun kurash. Fursatni quldan chiqarmay, harakat qil. «U'tkazma ishni vaqtidan, Bu suzga ishon qoraqalpoq» dedi. Shunday qilib, S.Majidov «sul» qanot jadidchi sifatida bol`sheviklar bilan vaqtincha ishlab turish zarur degan xulosaga keldi va yangi urnatilayotgan sovet hukumati davrini mustaqillikka erishishning noiloj, vaqtcha birga ishlashish davri deb hisobladi. Bu davrda turg'un qolmay, mustaqillikka erishish harakatlarini davom ettirish zarurligini yoshlar uchun vazifa qilib quydi.

Kengash davrida aqilona fikr tuplab, yunalishni bilib, barcha imkoniyatlarni hisobga olib, ma`lum darajada mustahkamlangandan sung, haqiqiy milliy mustaqillik-ozodlikni qulga kiritish uchun intilish zarur deb tushuntirdi. Buni «Yoshlarga» she`rida:

Shu bir tomoni bitgandan sung,
Ish joylashib bulgandan sung,

Bunda biroz tuxtalgan sung,
Suzlashamiz yana yoshlar.

Shunday milliy mustaqillik maqsadlari, g’oyalari uchun shoir quvg’in qilindi.

U’qituvchi S.Majidovning ma`rifiy-jadidchilik faoliyatini, adabiy ijodiy xususiyatlarini bayon qilib mavzuni tamomlaydi. Shundan keyin uquvchilar bilan savol-javoblar boshlandi. U’qituvchi tomonidan S.Majidovning hayoti va ma`rifatparvarlik faoliyatiga, mustaqillik g’oyasini kutarib chiqish xususiyatiga tegishli g’aliz urinlarga aniqlik kiritish va noma`lum bulgan suzlarga izoh berish amalga oshiriladi.

Uyga vazifa: S.Majidovning ma`rifatparvar shoir va jadidchi sifatida mustaqillik g’oyasini kutarib chiqishi, bularning hozirgi davr mustaqilligi bilan tarixiy bog’liqligi.

Mavzu ikki soatga muljallanganligi sababli davomi keyingi darsga qoldiriladi.

(Ertangi kundagi dars) Darsning mavzusi: S.Majidov asarlarining asosiy mavzulari.

Dars turi: aralash dars. Dars tuzilishi:

a) darsni tashkil qilish: b) frontal` va yakka tartibda uyga vazifani surash, suhbat utkazish: v) mavzu va suhbatga yakun yasab uquvchilar bilimini baholash: g) uyga vazifa berish.

Dars jarayonida oldin utilgan mavzu materiallari ma`lum darajada takrorlandi, xotirlash yordamida uquvchilarning faolligi oshirilib, og’zaki savol-javoblar berildi.

Darsdan unumli foydalanish nazarda tutilib, turt uquvchini mustaqil ish bilan mashg’ul etib (tarqatma kartochka berib), quyidagicha fikr almashish savollarini urtaga tashlab frontal` suhbat utkaziladi.

S.Majidov hayoti haqida kim gapirib beradi?

S.Majidov mustaqillik mavzusida qanday she`rlar yozdi?

S.Majidovning pand-nasihat mavzusidagi she`rlari haqida kimda qanday fikrlar bor?

S.Majidovning «Inoyat bulisga», «Yoshlarga» she`rlaridagi jadidchilik, milliy mustaqillik g’oyalarini kim tushuntirib beradi?

S.Majidovning didaktik she`rlaridan kim namunalar keltiradi?

Savollar va olingan javoblar uquvchilarning bu masalalar buyicha talab darajasida bilimga ega bulganligiga ishonch paydo qiladi. Ayniqsa, uquvchilarga mustaqillik g’oyalari xalqimiz tarixida milliy uyg’onish davrida yanada davom etganligini tushuntirish amalga oshiriladi.

U’tilgan mavzu yuzasidan uqituvchi tomonidan xulosa qilish jarayonida S.Majidovning hayoti va ijodi haqida yana bir marta tushuntirishlar olib boriladi. Jadidchilik harakatining kuzga kuringan vakillari: A.Avloniy, Chulpon, Fitrat, Munavvar Qori va boshqalar faoliyati haqida suzlab beriladi. U’quvchilarning bergan javoblari

baholanadi, ularning yutuqlari va kamchiliklari tahlil qilinadi. Uyga vazifa sifatida S.Majidov ijodining asosiy mavzusi: jadidchilik, ma`rifatparvarlik va ta`lim-tarbiya sohasidagi qarashlarni urganib, uzlashtirish beriladi.

«S.Majidov shoir va ma`rifatparvar» mavzusida pedagogik kollejda utkazilgan kechaning qisqacha namunaviy bayoni

Kechaning borishi.

Boshlovchi: (talabalardan biri) kecha ishtirokchilari bilan salomlashgach, kechani tashkil qilishdan maqsad sizni qoraqalpoq xalqining ardoqli shoir-ma`rifatparvari, pedagogi S.Majidovning ma`rifiy-jadidchilik va ta`lim-tarbiyaviy qarashlari bilan yaqindan tanishtirish, uning bu sohadagi yuksak qarashlarini sizga chuqurroq ochib berishdan iborat ekanligini aytadi. Kirish suzi yakunida S.Majidov hayoti va ma`rifatparvarlik faoliyati haqida pedagogik kollej uquvchisi I.J. bayonot qilib berishini eslatib utadi.

U'quvchi: S.Majidov haqidagi ma`lumotlarni ushbu qullanmada berilgan ma`ruza matni asosida bayonot shaklida keng tushuntirib beradi. Sungra kechaga S.Majidov (obrazini) qiyofasini uzida aks ettirgan talaba kirib keladi.

Boshlovchi: Xush kelibsiz, keling, assalomualaykum, Sayfulg'abid ota!

S.Majidov: Vaaleykum assalom, mustaqil elimizda yashayotgan bolalarim, navqiron «har bir ishning kuzini bilish, hunar, bilim uqishdan», deb tushungan yoshlarim!.. .

Boshlovchi: Biz juda xursandmiz, Sayfulg'abid ota, xush kelibsiz, kechamizning hurmatli mehmoni buling! Sizning ma`rifatparvarlik, jadidchilik qarashlaringiz mustaqil Vatanda yashayotgan biz uchun katta ahamiyatga ega. Biz mustaqillikka osonlik bilan erishmaganligimizni sizning jadidchilik faoliyatingiz orqali bilmoqdamiz.

S.Majidov: Rahmat, bolalarim!

Shundan keyin bir uquvchi S.Majidovning «Inoyat bulisga» she`rini, ikkinchi uquvchi «U'qishga kel» she`rini ifodali uqiydi.

Boshlovchi: Bolalar, orangizda S.Majidov bobomizning didaktik she`rlarini yoddan biluvchilar bormi? Bir uquvchi ruxsat surab «U'qishdandir» she`rini, ikkinchi uquvchi «U'qish boshqa, uyin boshqa» she`rini yoddan aytib beradi.

Boshlovchi: Raxmat! S.Majidov hayoti va ijodi haqida kup narsa bildik. Navbatdagi savollarga javobni S.Majidovning uzidan eshitaylik!

U'quvchi: Hurmatli Sayfulg'abid ota, siz orzu qilgan xalqning mustaqil bulishiga bizlarning davrimizda erishildi, bu hodisaga qanday qaraysiz?

S.Majidov: Men sizlarning mustaqil ona-Vatanda baxtli bolalar bulishingizdan juda xursandman! Mustaqillikni qadrlang, uni yanada mustahkamlang, rivojlantiring. Sizlarni baxtli kelajak kutmoqda. Bilim oling, yaxshi uqinglar!

U'quvchi: Hurmatli Sayfulg'abid ota. Siz uqish va tajribaning uzaro aloqasi haqida qanday fikrdasiz? Bu haqidagi she`rlaringizdan uqib bersangiz.

S.Majidov: Rahmat, bolalarim. U'quv, bilim va amaliy ish bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Chunki «Tajriba bilan etilgan, har tugunni echa olar» deb aytganimdek, tajriba va ilm birini ikkinchisi tuldirib turadi deb uzining «Tajriba» she`rini yoddan uqib beradi.

Boshlovchi: Rahmat, Seyfulg'abid ota! Mana bugin siz avlodlaringiz bulgan bizlarga qoldirgan asarlaringizga, jadidchilik-marifatparvarlik qarashlaringizga qay daraja qiziqish bilan intilishimizni bildingiz. Chunki hozirgi mustaqillikka intilishning boshlanishi sizning jadidchilik g'oyangizda muammo sifatida kutarilgan edi. Siz, chorasizlik bois, shuro hukumatiga vaqtincha birlashib turish kerak, keyin uz milliy mustaqilligimizga erishamiz deb uylagan edingiz. Shu sababli «Yoshlarga» she`ringizda:

Shu bir tomoni bitgandan sung,
Ish joyiga tushgandan sung,
Bunda bir oz tuxtalgan sung,
Suzlasharmiz yana yoshlar -

deb yoshlarni oldin ham kengash davrida ham milliy istiqlolga chorlab, inqilob paytida bol`sheviklarga ishonib mustaqillik qulga kiritilmay qolgach, shuro davrida oz bulsa ham uzimizni mustahkamlab olib, yana usha mustaqillik uchun kurashish ishini davom ettirish zarur deb hisoblab, kelajakka katta umid bilan qaragan edingiz. U'sha umidlaringiz hozir amalga oshib, bugun mustaqil, ozod elda baxtli yashamoqdamiz. Rahmat, Sizga!

S.Majidov: Men xursandman, mening nasihatlarimni tushunganlar hech qachon xor bulmaydi. Men xalq ozodligini, mustaqilligini, bu yulda bilimli bulish kerakligini ta`kidladim. Rahmat sizlarga, hozirgi mustaqil zomanimizni avaylab asranglar. Mustaqillik-katta baxt!

Boshlovchi: Rahmat sizga, Seyfulg'abid ota! nasihatlaringizga yoshlarimiz doimo amal qiladi. Bugungi kechamizga ishtiroq etganligingiz uchun minnatdorchilik bildiramiz.

Mana, aziz mehmonlar bugungi S.Majidovning ma`rifiy-jadidchilik va ta`lim-tarbiyaviy qarashlariga bag'ishlangan kechamiz oxirlab qoldi. Biz, ma`rifatparvarning asarlarini uqib, ma`naviyatimizda katta yutuqlarga ega buldik. Uning uqishni ilm-fanni, jamiyatni rivojlantiruvchi omil sifatida qabul qilishi hozirgi kunda ham katta ahamiyat kasb etadi.

Kecha yakunlandi. U'sha vaqtda fonda S.Majidov asarlari asosida yozilgan musiqaviy she`rlar eshitila boshladi. Talabalar va pedagogik kollej uquvchilari utkazilgan kechadan katta taassurot oldilar. Shoirning pedagogik qarashlari kecha tamomlanganidan keyin ham muhokama qilinib, kecha ishtirokchilari fikr almashishda davom etib tarqalishdi.

«S.Majidov asarlari bebaho ma`naviy merosimiz»
mavzusidagi kechaning namunaviy bayoni

Kecha umumta`lim maktablarining yuqori sinflarida tashkil qilinishi mumkin.

Kechaning maqsadi: S.Majidovning jadidchilik va ta`lim-tarbiyaviy qarashlari bilan uquvchilarni yaqindan yaqinroq tanishtirish va undan namuna oldirib, ijobiy fazilatlarini shakllantirish.

Kechaning borishi: «Kechani olib boruvchi uquvchi zalda utirgan qatnashchilarni (uquvchilar, uqituvchilar) «S.Majidov asarlari bebaho ma`naviy merosimiz» kechasiga xush kelibsiz! deb uzining ijodiy qobiliyatiga tayanib tomoshobinlar diqqatini sahnaga jalb qiladi. Shundan sung oldindan tayyorgarlik kurgan uqituvchi yoki talabaga kirish suz berilib, S.Majidov hayoti va ijodiy faoliyatiga umumiy baho beriladi (bir sahifa kulamida). U suzining sungida zalga yoki sinfga qarata S.Majidovning ma`rifiy-jadidchilik faoliyati va ta`lim-tarbiyaviy qarashlarining sizlar uchun qiziqarli bulishiga ishonchim komil deb yakunlaydi. Bu xulosa uquvchilarning uz fikrlarini mavzu buyicha yanada mujassamlashtiriga turtki buladi.

Keyin uquvchilar S.Majidovning ma`rifatparvarlik haqidagi she`rlaridan ifodali uqib berib, she`rning didaktik mohiyatini tushuntirishga harakat qiladi. Bunda 3-4 uquvchi ishtirok etishi mumkin.

Kechani olib boruvchi: Rahmat! S.Majidovning ma`rifatpar-varlik haqidagi didaktik she`rlarining mazmuni juda tushinarli, tug’ri ayttingizlar! (Ifodali uqish yordamida asosiy g’oya juda ta`sirli buldi). Demak, S.Majitov yoshlarning uquv-bilimni sevishi kerakli-gini, ilm egallab, uzi va xalqi uchun xizmat qilishini alohida nazarda tutgan. Bu ma`rifatparvar tomonidan yoshlarning asosiy fazilatlari hisoblangan uquv-bilim egallash inson hayotining mazmuni, asosi sifatida tushuntirilganligini bilishga erishish bulib hisoblandi.

U’quvchi: S.Majidovning didaktik she`rlaridan yana bir misol keltiradi: Bilim-hunar bilgan ellar,

Toshdan saroy qurdiradi,
Oylik yuldan kuz yumguncha
Tug’ri xabar oldiradi. («Bilim-hunar»).

Kechani olib boruvchi: Rahmat! U’quvchilar! S.Majidovning didaktik she`rlarini kim kuproq biladi? Qani bellashamiz! «/alaba qozongan tomonga mukofat bor! Tayyormisiz? Qani kim boshlab beradi? Shunday qilib uquvchilar pandnoma she`rlar aytadilar. Kup bilgani g’olib hisoblanadi.

Boshlovchi: Rahmat bolalar! Sizni S.Majidov bobamizning ruhi qullasin deb, har ikki tomonga belgilangan sovg'ani (kitob va b.) beradi. Keyin kechani olib boruvchi mehmonlarga, uquvchilarga kechaga yakun yasash maqsadida e`tibor qaratadi.

Yakuniy qismda: Hurmatli mehmonlar, mana uquvchilarimizning xalqimizga tegishli utmish meroslardan qanchalik xabardor ekanligining guvohi buldik. Bizning fikrimizcha, S.Majidov g'oyalariga, ayniqsa uning uquv-bilim haqidagi nasihatlariga amal qilish, mustaqillikni kuzlab qilgan harakatlarini tushunish, yoshlarimizning barkamol avlod sifatida shakllanishi uchun tashlangan qadam hisoblanadi. Chunki S.Majidov yoshlar kelajagini uylab kuplab didaktik she`rlar yozganini, xalqimizning mustaqil bulishini orzu qilib yashaganligini yuqorida uquvchilar uqib, tushuntirib berganligini kurdik. Shoirning ma`rifatparvarlik, mustaqillik haqidagi qarashlari istiqlolga erishgan hozirgi kunlarimizning ahamiyatini teran tushunishda alohida urin tutadi. Kechada faol ishtirok etganlaringiz uchun Sizlarga katta rahmat! Xayr!...

S.Majidovning ma`rifiy-jadidchilik faoliyati va ta`lim-tarbiyaviy qarashlarini oliy uquv yurtlarida, shuningdek pedagogik kollejlar bilan maktablarda tarbiya jarayonida foydalanish uchun namunaviy reja

№	**Bajariladigan ishlar**	**Bajarish vaqti**	**Kim tomonidan bajariladi**
1	S.Majidov shoir va ma`rifatparvar (ma`ruza)		Tajribali adabiyot uqituvchisi
2	S.Majidov jadidchilik harakati vakili mavzusida suhbat		Adabiyot, tarix uqituvchisi
3	S.Majidov-dastlabki «Alifbe» muallifi		Pedagogika uqituvchisi
4	S.Majidov – metodist olim		Kollejning uslubiy birlashma raisi
5	S.Majidovning pand-nasihat mavzu-sidagi she`rlari buyicha adabiy uqish		Adabiyot uqituvchisi
6	«S.Majidov uqish, bilim haqida» mavzusida suhbat.		Sinf rahbari
7	«S.Majidov mehnat va hunar haqida mavzusida fikr almashish		Adabiyot uqituvchisi
8	S.Majidovning yoshlarga estetik tarbiya berish haqidagi fikrlari (ma`ruza)		Adabiyot yoki pedagogika uqituvchisi
9	S.Majidov yoshlarning odob-axloqi haqida (ma`ruza)		Pedagogika uqituvchisi
10	S.Majidov hayoti va ijodiy faoliyatiga bag'ishlangan devoriy gazeta tashkil qilish		Kollej yoshlar tashkiloti
11	S.Majidovning insoniy fazilatlari menda ham bormi? mavzusida fikr almashish		Maktab yoshlar tashkiloti
12	S.Majidovning ijodiyoti buyicha saxna kurinishi tashkil qilish		Adabiyot uqituvchisi
13	S.Majidovning pedagogik qarashlari-ning U'rta Osiyo xalqlari pedagogikasi tarixidagi urni. (Fakul`tet yoki kollej miqiyosida ilmiy-amaliy konferentsiya)		Fakul`tet dekani, kafedra mudiri, kollej ma`naviyat-marifat ishlari buyicha direktor muovini
14	Barkamol avlodni shakllantirishda S.Majidov ijodining urni. (Kollej yoki fakul`tet miqyosida ma`ruza)		Fan uqituvchisi, talabalar
15	S.Majidov nomidagi kollej, maktab yoki u yashagan joylarga sayohat		Adabiyot uqituvchisi
16	Kollej **yo**ki fakul`tetda S.Majidov kabinetini tashkil qilish		Adabiyot yoki pedagogika uqituvchisi
17	Bulg'usi uqituvchiga S.Majidovning ma`rifatparvarlik pedagogik qarash-larining, ta`siri mavzusida fikr almashish		Pedagogika uqituvchisi
18	S.Majidovning ma`rifiy-jadidchi-lik faoliyati va ta`lim-tarbiya sohasidagi qarashlari yuzasidan referatlar yozish.		Pedagogika yoki adabiyot uqituvchisi rahbarligida uquvchilar, talabalar
19	S.Majidovning ma`rifiy-jadidchi-lik faoliyati va ta`lim -tarbiyaviy qarashlari buyicha bitiruv malakaviy ishlari mavzusini tanlash va yozish		Pedagogika uqituvchisi rahbarligida
20	etoqxona ozodaligi buyicha S.Majidov tanlovini		etoqxona talabalar

	tashkil qilish		tashkiloti rahbari, yoshlar tashkiloti
21	Talabalar, uqituvchilar tomonidan S.Majidov ijodiga bag’ishlangan kurgazmali qurollar, komp`yuterlar uchun slaydlar yasash		Fan uqituvchilari
22	Ma`naviyat xonalarida S.Majidov burchagini tashkil qilish va h.k.		Dekanning ma`naviyat buyicha muovini **yo**ki fan uqituvchisi

S.Majidovning ma`rifiy-jadidchilik faoliyati va ta`lim-tarbiyaviy qarashlarini uzliksiz ta`lim tizimida qullanish shaklllari

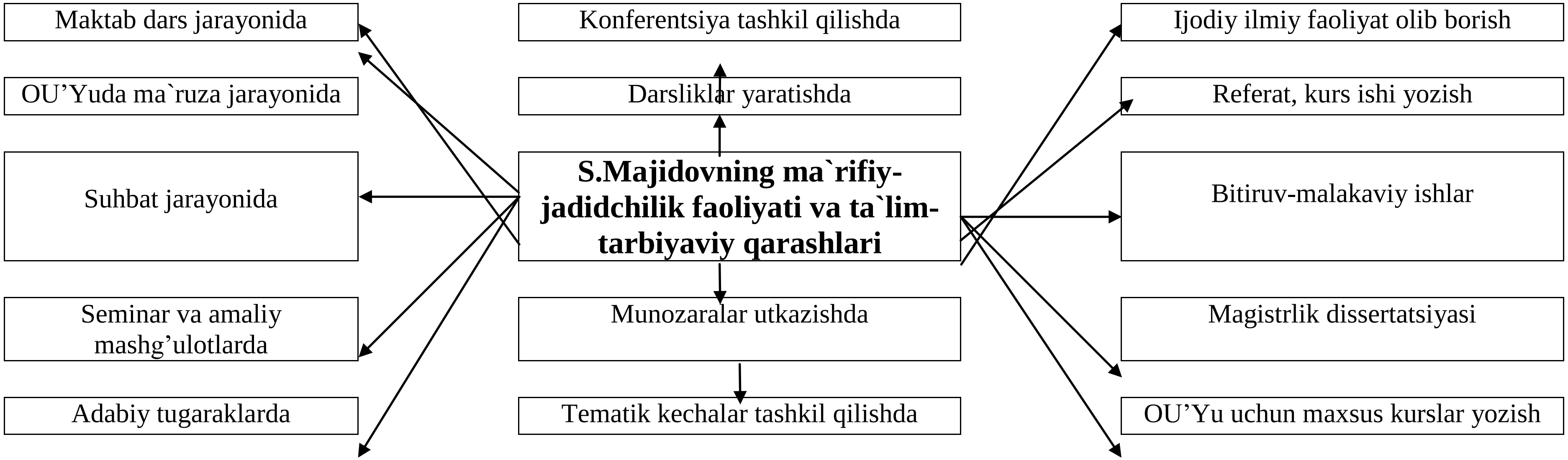

S.Majidovning ma`rifiy-jadidchilik faoliyati va ta`lim tarbiyaviy qarashlarini uzluksiz ta`lim tizimi fanlarida qullanish imkoniyatlari

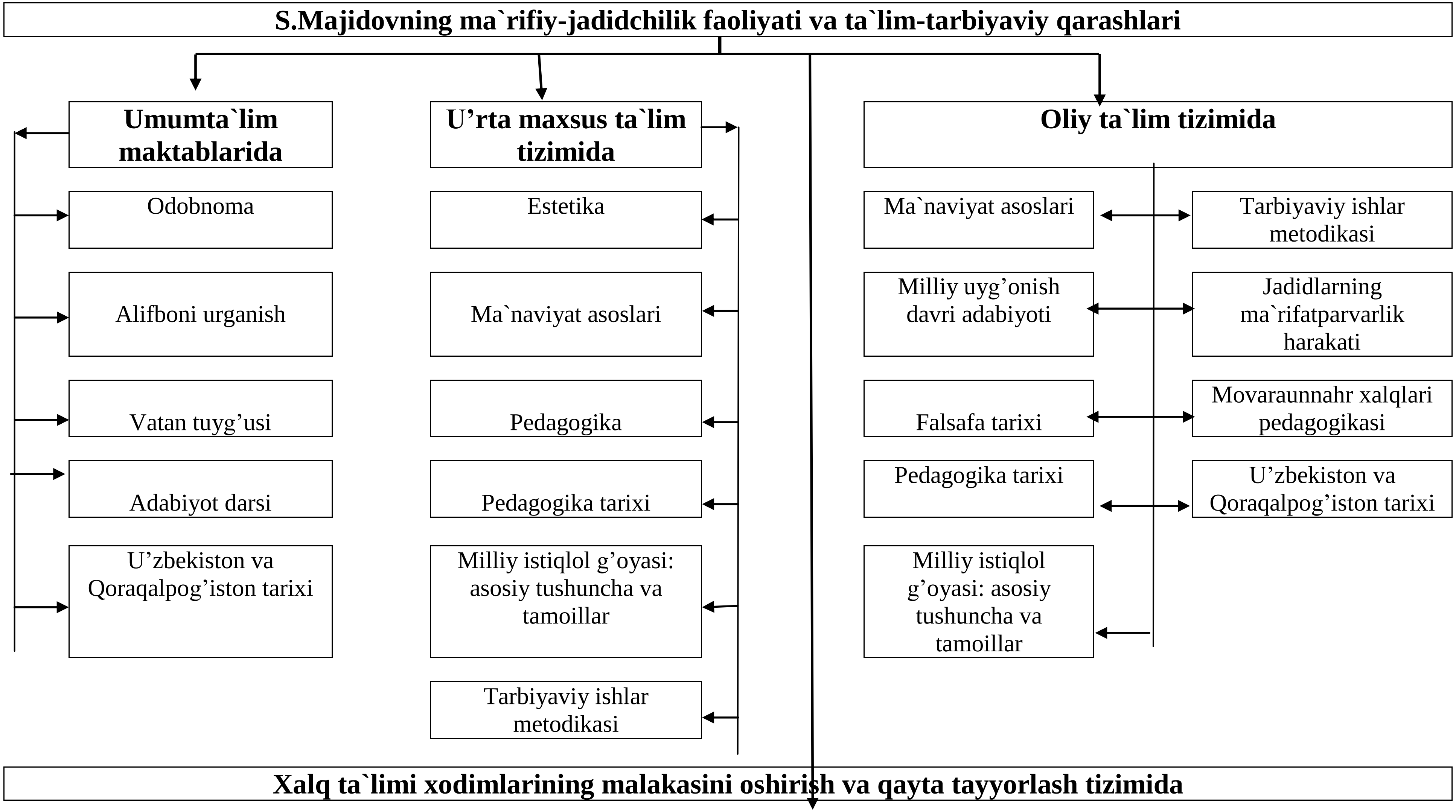

MUNDARIJA

Kirish.. 4
S.Majidovning ma`rifiy-pedagogik qarashlari.. 7
«S.Majidovning ma`rifiy-pedagogik qarashlari» mavzusidagi ma`ruza matnidan uzluksiz ta`lim tizimida foydalanish uchun uqituvchilarga uslubiy kursatmalar.. 24
Maktabda qoraqalpoq adabiyoti fanida «S.Majidovning adabiy hayoti va ma`rifatparvarlik faoliyati» mavzusidagi 2 soatga muljallangan dars jarayoni.. 35
«S.Majidov shoir va ma`rifatparvar» mavzusida pedagogik kollejda utkazilgan kechaning qisqacha namunaviy bayoni.. 40
«S.Majidov asarlari bebaho ma`naviy merosimiz» mavzusidagi kechaning namunaviy bayoni.. 42
S.Majidovning ma`rifiy jadidchilik faoliyati va ta`lim tarbiyaviy qarashlarini oliy uquv yurtlarida, shuningdek pedagogik kollejlar bilan maktablarda tarbiya jarayonida foydalanish uchun namunaviy reja.. 44

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti Ilmiy kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan.

Muharrir: M.Sodiqova

Nashriyot raqami: M-300. Bosishga ruxsat etildi: 29.06.06 Qog'oz bichimi__ Ofset bosma. Ofset qog'oz. Hisob nashriyot t. 3,0. Shartli bosma t__. ___-byurtma. Kelishilgan narxda.

U'zR FA «Fan» nashriyoti: 100047, Toshkent, akad. Ya.G'ulomov kuchasi, 70.

Bosmoxona manzili